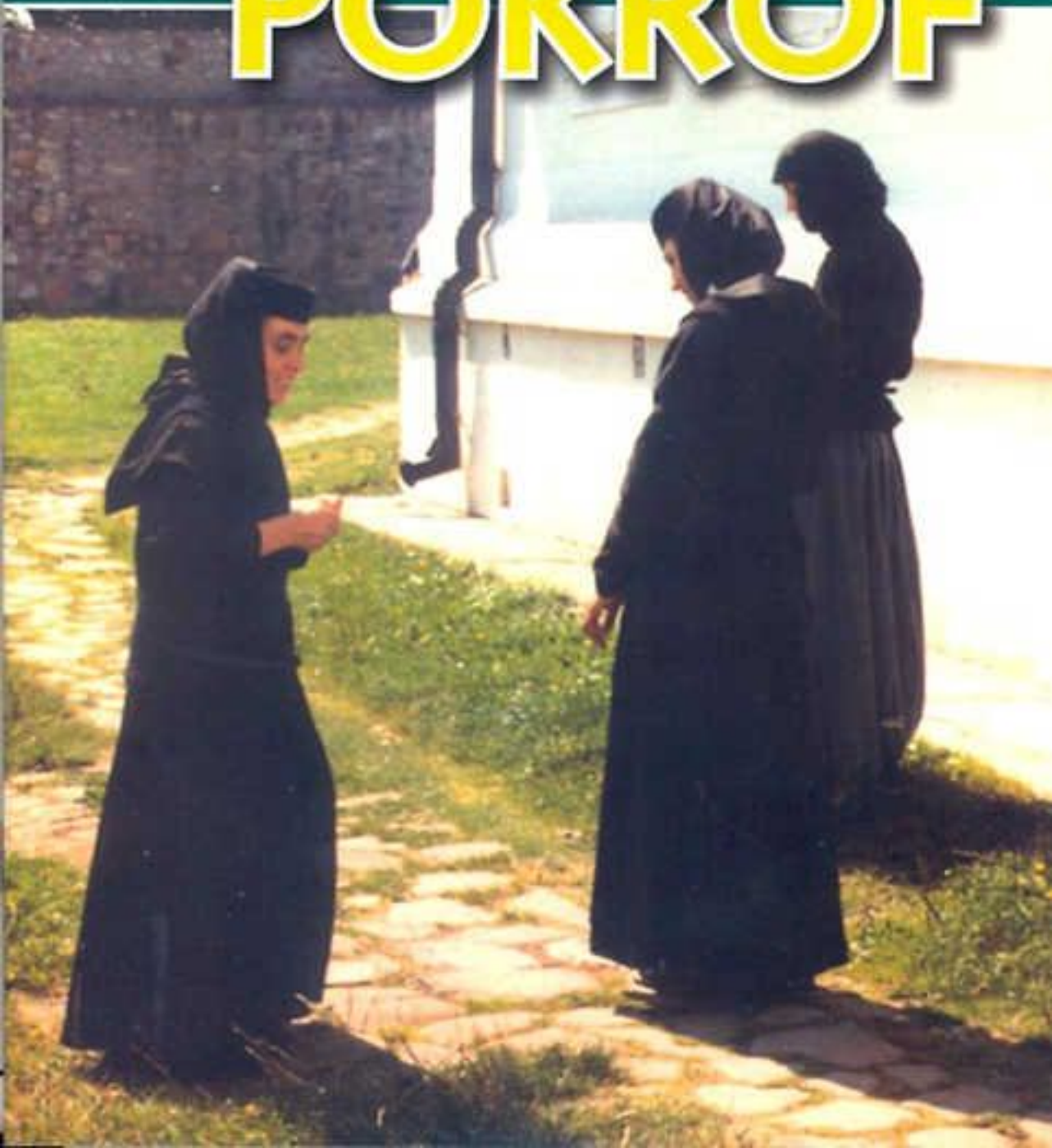

JAARGANG 51
NUMMER 4
AUG.-SEPT.-OKT. 2004

OOSTERSE CHRISTENEN, KERKEN EN CULTUREN

POKROF

LITURGISCHE KALENDER 2004

SEPTEMBER *nieuwe stijl*

W 1 SYMEON, stuyt en zyn moeder MARTHA
Begin van het Kerkelyk Jaar
D 2 MAMMAS en gezellen, martelaren
V 3 ANTHIMUS, bisschop en martelaar
Z 4 BABYLAS, bisschop en martelaar

ZO 5 VEERTIENDE ZONDAG NA PINKSTEREN
ZACHARIAS en ELISABETH, ouders van Johannes de Doper
2 Kor 1:21-2:4; Mt 22:1-14 **TOON 5**

M 6 Wonder van de aartsengel Michaël in Chona
D 7 SOZON, martelaar
W 8 **GEBOORTE VAN DE HEILIGE MOEDER GODS, MARIA**
Fil 2:5-11; Lk 10:38-43, 11:27-28 (Maria Geboorte)
D 9 Nafeest; Synaxis van JOACHIM en ANNA
V 10 Nafeest; MENODORA en gezellen, martelaresen
Z 11 Nafeest; THEODORA van Alexandrië, boetelinge
Zaterdag voor Kruisverheffing

ZO 12 ZONDAG VOOR KRUISVERHEFFING
Afsluiting van het feest van Maria Geboorte
AUTONOMUS, bisschop en martelaar
Gal 6:11-18; Joh 3:13-17 (Zondag voor Kruisverheffing)
TOON 6

M 13 Gedachtenis van Wijding van Verrijzeniskerk in Jeruzalem
D 14 **UNIVERSELE VERHEFFING VAN HET KOSTBAAR EN LEVENSCHEKEND KRUIS**
1 Kor 1:18-24; Joh 19:6-11, 13-20, 25-28, 30-35
W 15 Nafeest; NICETAS de Gooth, martelaar
D 16 Nafeest; EUPHEMIA, grootmartelares
V 17 Nafeest; SOPHIA en haar dochters PISTIS, AGAPE en ELPIS
Z 18 Nafeest; EUMENIUS, bisschop van GORTYNA
Zaterdag na Kruisverheffing;

ZO 19 ZONDAG NA KRUISVERHEFFING
Nafeest; TROPHIMUS en gezellen, martelaren
Gal 2:16-20; Mk 8:34-9:1 **TOON 7**

M 20 EUSTATHIUS en zyn gezin, martelaren
D 21 Afsluiting van het feest van Kruisverheffing
QUADRATUS, apostel uit de Zeventig
W 22 JONA, profeet; PHOKAS, bisschop van Sinope
D 23 Ontvangenis van JOHANNES DE DOPER
V 24 THEKLA, grootmartelares; SERGIUS van Radonezj
Z 25 EUFROSYNA, kloosterlinge van Alexandrië

ZO 26 ZEVENTIENDE ZONDAG NA PINKSTEREN, Nafeest;
Ontslaping van JOHANNES DE THEOLOOG, apostel
2 Kor 6:16-7:1; Lk 5:1-11 **TOON 8**

M 27 KALLISTRATUS en gezellen, martelaren
D 28 CHARITON de Belijder, monnik
W 29 CYRIACUS, kluizenaar
D 30 GREGORIUS ILLUMINATOR, apostel van Armenië

OKTOBER *nieuwe stijl*

V 1 BESCHERMING VAN DE MOEDER GODS - POKROF
Z 2 CYPRIANUS, bisschop en martelaar

ZO 3 ACHTTIENDE ZONDAG NA PINKSTEREN
DIONYSIUS de Areopagiet, bisschop van Athene, martelaar
2 Kor 9:6-11; Lk 6:31-36 **TOON 1**

M 4 HIEROTHEÛS, bisschop van Athene, martelaar
D 5 CHARITINA, martelares
W 6 THOMAS, apostel
D 7 SERGIUS en BACCHUS, martelaren
V 8 PELAGIA, boetelinge
Z 9 JACOBUS, zoon van Alfeüs, apostel

ZO 10 NEGENTIENDE ZONDAG NA PINKSTEREN
Vaders van het Zevende Oecumenisch Concilie
EULAMPIUS en zyn zuster EULAMPIA, martelaren
2 Kor 11:31-12:9; Lk 7:11-16 Titus 3:8-15 of Russische traditie: Hebr 13:7-16; Joh 17:1-17 (Vaders) **TOON 2**

M 11 PHILIPPUS, apostel, een van de zeven diakens
D 12 PROBUS, TARACHUS en ANDRONICUS, martelaren
W 13 CARPUS, bisschop en gezellen, martelaren

AUGUSTUS/SEPTEMBER *oude stijl*

W 19 Nafeest; ANDREAS DE TRIBUUN, martelaar
20 Nafeest; SAMUEL, profeet
21 Nafeest; TADDEÛS, apostel
22 Nafeest; AGATHONICUS en gezellen, martelaren

ZO 23 VEERTIENDE ZONDAG NA PINKSTEREN
Afsluiting van het feest van Maria Ontslaping
2 Kor 1:21-2:4; Mt 22:1-14 **TOON 5**

M 24 EUTYCHES, leerling van Johannes de Theoloog, bisschop en martelaar
25 Overdracht van de relieken van BARTOLOMEÛS
26 ADRIANUS en NATALIA, martelaren
Icoon van de Moeder Gods van Vladimir
27 PIMEN DE GROTE, woestijnvader in Egypte
28 JOB, monnik te Potsjajev
29 Onthoofding van JOHANNES de Doper - strikt vasten

ZO 30 VIJFTIENDE ZONDAG NA PINKSTEREN
ALEXANDER, JOHANNES en PAULUS, patriarchen
2 Kor 4:6-15; Mt 22:35-46 **TOON 6**

M 31 Neerlegging van de Gordel van de Moeder Gods in de kerk van Chalkoprateia
1 Begin van het Kerkelyk jaar
SYMEON, stuyt en zyn moeder MARTHA
2 MAMMAS en gezellen martelaren
3 ANTHIMUS, bisschop en martelaar
4 BABYLAS, bisschop en gezellen martelaren
5 ZACHARIAS en ELISABETH, ouders van Johannes de Doper

ZO 6 ZESTIENDE ZONDAG NA PINKSTEREN
Wonder van de aartsengel Michaël in Chona
2 Kor 6:1-10; Mt 25:14-30 **TOON 7**

M 7 Voorfeest van Maria Geboorte
8 **GEBOORTE VAN DE HEILIGE MOEDER GODS, MARIA**
Fil 2:5-11; Lk 10:38-43, 11:27-28
9 Nafeest; Synaxis van JOACHIM en ANNA
10 Nafeest; MENODORA en gezellen, martelaren
11 Nafeest; THEODORA van Alexandrië, boetelinge
12 Zaterdag voor Kruisverheffing
Afsluiting van het feest van Maria Geboorte
AUTONOMUS, bisschop

ZO 13 ZEVENTIENDE ZONDAG NA PINKSTEREN
ZONDAG VOOR KRUISVERHEFFING
Voorfeest van Kruisverheffing; Gedachtenis van Wijding
Verrijzeniskerk te Jeruzalem. 2 Kor 6:16-7:1; Mt 15:21-28
Gal 6:11-18; Joh 3:13-17 **TOON 8**

M 14 **UNIVERSELE VERHEFFING VAN HET KOSTBAAR EN LEVENSCHEKEND KRUIS - vasten** **TOON 7**
1 Kor 1:18-24; Joh 19:6-11, 13-20, 25-28, 30-35
15 Nafeest; NICETAS, martelaar
16 Nafeest; EUPHEMIA, grootmartelares
17 Nafeest; SOPHIA en haar dochters, martelaresen

SEPTEMBER/OKTOBER *oude stijl*

V 18 Nafeest; EUMENIUS, bisschop van Gortyna
19 Nafeest; TROPHIMUS en gezellen, martelaren

ZO 20 ACHTTIENDE ZONDAG NA PINKSTEREN
ZONDAG NA KRUISVERHEFFING
Nafeest; EUSTATHIUS en zyn gezin, martelaren
Gal 2:16-20; Mk 8:34-9:1 (Kruisverheffing) **TOON 1**

M 21 QUADRATUS, apostel uit de Zeventig
afsluiting van Kruisverheffing
22 PHOKAS, martelaar; JONA, profeet
23 Ontvangenis van JOHANNES DE DOPER
24 THEKLA, grootmartelares
25 SERGIUS van Radonezj, abt
26 Ontslaping van JOHANNES DE THEOLOOG, apostel

ZO 27 NEGENTIENDE ZONDAG NA PINKSTEREN
KALLISTRATUS en gezellen, martelaren
2 Kor 11:31-12:9; Lk 6:31-36 **TOON 2**

M 28 CHARITON, monnik
29 CYRIACUS, kluizenaar
30 GREGORIUS ILLUMINATOR, apostel van Armenië

*Koptisch-orthodoxe
monniken, klooster
Baramoes (Egypte).
(Foto: Leo van
Leijsen)*

Monnikendom tussen Oost en West **Kort overzicht van zijn wortels**

Vele levensvormen in flora en fauna worden in het moderne Westen in hun voortbestaan bedreigd. Dat lijkt ook het lot van het monnikendom. Monniken en monialen worden zeldzaam in Nederland. Kloosters en abdijen worden opgeheven. Een gegeven waaraan je achteloos kunt voorbijgaan, maar dat ook aanleiding kan zijn om ons te realiseren dat ons daarmee iets kostbaars, misschien zelfs iets wezenlijks dreigt te ontvallen.

Monnikendom lijkt onlosmakelijk verbonden met godsdienst. De motieven zijn diep menselijk, je kunt ook zeggen: door de Schepper zelf in onze natuur gelegd. Een hunkering naar heilheid en volstrekte onverdeelde toewijding, die je in alle grote religies aantreft.

Het christelijk monnikendom heeft een bijbels fundament. De oudste getuigenissen van christelijk monnikendom baseren zich op de voorbeelden van Elia en Johannes de Doper (eremieten), en vooral op de gemeenschap van de apostelen rond Jezus, en op de gemeente van de eerste christenen (cenobieten).

Egypte

De beroemdste kluizenaar uit de traditie is Antonius de Grote (jaren '50 derde eeuw-356). De heilige Athanasius, bisschop van Alexandrië, stelde diens leven te boek, en gaf daarmee een model dat klassiek werd in de volgende eeuwen. In zijn spoor trokken duizenden jonge mannen naar de Egyptische woestijn om te leven als kluizenaars (eremieten). Daarnaast wist een andere Egyptische monnik, Pachomius (293-346) duizenden volgelingen aan te trekken. Pachomius schreef regels voor het gemeenschapsleven (cenobitisme).

Gebed en handenarbeid, Schrift-

lezing en onderlinge gehoorzaamheid waren de pijlers van zijn ideaal. De grote kloosters van Pachomius zijn na een korte bloeiperiode zonder veel sporen na te laten verdwenen. De kluizenaarskolonies in de woestijnen van Egypte leven voort in talrijke teksten, met uitspraken en beschrijvingen van markante gestalten. Deze 'geschiedenissen der monniken' en de Vaderspreuken (Apophtegmata) hebben vele generaties geïnspireerd.

Palestina

In Palestina kwamen de twee grote monastieke stromingen die in Egypte hun oorsprong vonden, samen. Daar groeide uit het ideaal van de eremieten en de cenobieten de synthese van de Laura. We zouden kunnen zeggen een weekend-klooster waar de kluizenaars zich regelmatig verzamelden, meestal om de vigilie en de eucharistie van de

zondag te vieren, en waar nieuwelingen hun vorming ontvingen. We kennen hier grote monnikenvaders. De heilige Euthymius (377-473) werd de leider van een monastieke beweging in de woestijn van Judea. De heilige Sabas (439-532) was zijn leerling. Hij stichtte een aantal Laura's, waarvan één, de beroemde Laura van Mar Saba bij Jeruzalem, nog bestaat. Naar Palestina kwam uit alle landen een stroom van pelgrims die de heilige plaatsen wilden bezoeken. Het monastieke leven werd hierdoor beïnvloed. We zien dat de kandidaat-monniken ook dikwijls van verder weg kwamen. En de gastvrijheid van de monniken speelt hier een nog grotere rol dan elders.

Syrië

Heel anders was het in het naburige Syrië. Daar nam het monastieke leven andere vormen aan, zelfs de meest vreemdsoortige. De beste bron hierover is *De geschiedenis van de monniken* door Theodoretus van Cyrillus (393-460). Er waren asceten die iedere vorm van samenleving en beschaving afwezen, en door de wildernis zwierven zonder vaste woonplaats. Zij voedden zich met grassen en leken op de heiligen die Hebréeën 11, 37-38 schetst. Een andere vorm van isolement, maar even extreem, was het zich laten inmetzelen, of het bestijgen van een pilaar. Simeon de Styliet (Zuilbewoner) (390-495) is hiervan het meest bekende voorbeeld. Hij leefde bijna veertig jaar op een pilaar, die hij voortdurend liet ophogen. Zijn faam oefende een geweldige aantrekkingskracht uit, die hem

eeuwen overleefde.

Byzantijnse wereld

In Klein-Azië waren ascetische bewegingen bekend vanaf het begin van de 4e eeuw. De grote organisator, die er ook in slaagde het monnikendom zijn plaats te geven binnen de orthodoxie, was Basilius de Grote (gest. 379). Deze had zelf de centra van monastiek leven in Egypte bezocht. Hij was persoonlijk een voorstander van het cenobitisme. Ook gaf hij het klooster een plaats in de stad en een sociale opdracht voor zieken- en armenzorg.

In Constantinopel ontwikkelden zich steeds nieuwe stadskloosters. Sommige daarvan kregen een grote uitstraling. Het belangrijkste was het Studionklooster. Abt Theodorus de Studiet (gest. 816) oefende met zijn katechesen en zijn verdediging van de verering van iconen blijvende invloed uit, ook in andere Orthodoxe Kerken, met name in het Slavische cultuurgebied. Symeon de Nieuwe Theoloog (gest. 1049) was een mysticus die ook nu nog veel gelezen wordt. De Byzantijnse keizer Basilius I (867-886) maakte van het Griekse schiereiland dat gedomineerd wordt door de berg Athos, exclusief monastiek gebied. In 963 stichtte keizer Nicephoras Phocas daar een klooster, de Grote Laura, voor zijn geestelijke vader Athanasius de Athoniet. Vele andere kloosters en nederzettingen volgden.

Slavische wereld

Bij de Slavische volkeren maakte het monastieke ideaal veel opgang. In Bulgarije stichtte de

monnik Johan (± 876-946) het beroemde klooster van Rila. In Kiev waren Anthonij en Theodosij in de elfde eeuw de vaders van het Holenklooster (Petsjerskij Monastir). Andere centra ontstonden in Novgorod en in de omgeving van Moskou, waar de heilige Sergius van Radonezj (±1314-1392) het klooster van de H. Drieuldigheid stichtte in wat nu is Sergiev Posad (Zagorsk).

In de 18e eeuw kreeg het Slavisch monnikendom een krachtige impuls door de figuur van Paisij Velitsjkovskij (1722-1794), die een spirituele renaissance van de hesychastische traditie (traditie van het Jezusgebed) bewerkstelligde. Hij richtte de aandacht op de mystieke rijkdom van het verleden en gaf van de bloemlezing van de Filokalie, die op de Athos was ontstaan, een bewerkte vertaling in het Slavisch: de Dobrotolubie. In Moldavië (in huidig Roemenië) ontstond een aantal kloosters dat deze traditie tot op heden voortzet.

In Rusland vond de Dobrotolubie grote weerklank, zowel in kloosters als bij leken. *De Oprechte Verhalen van de Pelgrim* geven daarvan een mooi getuigenis. Monniken die in staat waren mensen te begeleiden op hun innerlijke weg noemde men startsi (meervoud van starets: 'oude man'). Velen zochten hen op om raad te vragen. Bekend is het klooster Optina Pustyn dat een reeks van zulke startsi heeft gehad. F.M. Dostojevskij heeft in de figuur van starets Zosima in *De gebroeders Karamazov* een onvergetelijk monument hieraan gewijd. De gestalte van de heilige Serafim van Sarov (1759-

1833) laat zien hoe de orthodoxe monastieke traditie tot in het recente verleden tot hoge heiligheid in staat was.

Op meer verborgen, maar niet minder indrukwekkende wijze getuigt hiervan de menigte martelaren, onder wie vele monialen en monniken, die het slachtoffer werd van de communistische terreur. Na de ineenstorting van het communistisch regime is het kloosterleven in de landen van Oost-Europa weer in opkomst. Maar het heeft niet altijd voldoende kader om het enthousiasme goed te leiden, en ondervindt pijnlijk de gevolgen van de onderbroken traditie, zowel materieel als spiritueel.

Leven van een oosterse monnik

Het gewone kloosterleven bestond en bestaat in de tradities van het Oosten uit een afwisseling van liturgisch en persoonlijk gebed, lezing van de H. Schrift en van monastieke auteurs, het verichten van buigingen tot op de grond ('metanieën'), veelvuldig vasten, en arbeid. Doorgaans waren er twee maaltijden per dag, waarbij de monniken zijgend luisterden naar voorlezing. Er was geen lange nachtrust, maar men sliep gedurende enkele uren, om zich dan weer te wijden aan gebed. Maandag, woensdag en vrijdag werd gevast. Het liturgisch jaar kende, zoals ook nu nog in het christelijke Oosten, vier vastentijden: de Grote Vasten voor Pasen, 40 dagen voor het feest van de Geboorte van Christus, de periode van de zondag na Pinksteren tot aan het feest van de apostelen Petrus en Paulus (29 juni) en twee weken voor de

Ontslaping van de Moeder Gods (15 augustus).

Westen

Door de gebeurtenissen na 1917 zijn tal van Orthodoxe christenen geëmigreerd naar het Westen. In de tweede helft van de 20e eeuw verlieten ook vele christenen van de andere Oosterse Kerken hun oorspronkelijk woongebied. Geleidelijk aan ontstonden zo parochies en bisdommen, maar ook kloostergemeenschappen van de verschillende Oosterse Kerken in het Westen. In het christendom van het Westen had het monnikendom intussen eigen wortels geschooten. Het groeide niet alleen uit tot een boom: het werd een woud, dat gedurende de middeleeuwen heel West-Europa bedekte. Het zaadje werd al in de vierde eeuw overgebracht vanuit het Oosten. De heilige Athanasius van Alexandrië verbleef tijdens zijn ballingschap in Trier, en vertelde daar over het leven van Antonius de Grote.

Augustinus las diens vita met rode oortjes, en werd gegrepen door het monastieke ideaal. Cassianus begon zijn monastieke leven in het H. Land. Samen met zijn vriend Germanus verbleef hij enkele jaren in Egypte. Na de nodige omzwervingen ging hij vanuit Rome naar het zuiden van Gallië, waar hij kloosters stichtte te Marseille en op het eiland Lérins. Zijn boeken waarin hij de leer van de Egyptische woestijnvaders weergeeft, werden klassieke werken in de Latijnse Kerk.

Als patriarch van het westerse monnikendom geldt de heilige Benedictus van Nursia (480-

547). Hij heeft het kloosterleven gestalte gegeven, eerst in Subiaco op ongeveer 70 km van Rome, en later in zijn klooster op de Monte Cassino ten zuiden van Napels waar hij zijn *Regel voor Monniken* schreef. Deze is diepgaand beïnvloed door de traditie vóór hem. Hij noemt Basilius "onze heilige vader" en acht zich slechts een bescheiden beginneling ten opzichte van zijn voorbeelden in het Oosten. Doordat het wereldlijk gezag de kloosters verplichtte de *Regel van Benedictus* te volgen, ontstond de monastieke orde, waarbinnen in de loop der eeuwen een differentiatie optrad, onder andere: benedictijnen, die meer de nadruk legden op een mooie liturgische viering en op intellectuele toelag; cisterciënzers, die een schone soberheid cultiveerden en de handenarbeid hooghielden; kartuizers en camaldulzen, die een gematigd eenzaamheidsideaal nastreefden. Sinds Vaticanum II zijn de monniken en monialen zich weer sterk bewust geworden van hun oorsprong, en zijn er vele vormen van toenadering tussen Oost en West. Hiermee zijn rijke mogelijkheden voor de oecumene en voor de spiritualiteit geopend. Het monastieke leven in West-Europa mag dan een crisis doormaken, het bezit voldoende vitaliteit om deze winter door te komen, en getransformeerd een nieuwe lente tegemoet te gaan.

Br. Gerard Mathijsen osb

Br. Gerard Mathijsen is abt van de benedictijnenabdij te Egmond en houdt zich al veertig jaar bezig met oosterse spiritualiteit.

*De auteur (links) met twee Griekse pelgrims, onder wie een orthodoxe parochiepriester.
(Foto: archief P. Brenninkmeijer)*

Gastvrijheid en spiritualiteit **Bezoek aan de berg Athos**

Paul Brenninkmeijer, rooms-katholiek pastor in IJsselstein (U) en voorganger in Byzantijnse katholieke vieringen, vertelt over een pelgrimage naar Athos. Zijn indrukken geven de veelkleurigheid van deze monnikenberg weer, variërend van een gesloten gestrengheid tot een bemoedigend oecumenische geest, en vrijwel overal met een grote gastvrijheid.

Begin oktober 1999 bezoek ik, samen met een vriend, de berg Athos in Griekenland. Athos is het spirituele centrum van de Orthodoxe Kerk. Vanuit Tessaloniki reizen we per bus naar de boot in Ouranopolis. We betalen daar ieder 8.000 drachmen (€ 25) voor een zogenaamd diamonitirion. Daarmee zullen we vier dagen gastvrijheid genieten in enkele van de ruim twintig grote kloosters die het schiereiland telt. Een aantal kloosters biedt vanwege restauratiewerkzaamheden geen gastvrijheid en in deze dagen zijn er veel pelgrims.

Van boord

Vanaf de boot zien we de eerste

kloosters die, als vestingen met torens vol kantelen, in het felle zonlicht afsteken tegen het donkergroen van de pijnbomen en de beboste heuvels. In Dafni gaan we van boord. Een bus brengt ons langs een steile weg omhoog naar het dorpje Kariës. Daar eten we in een druk restaurant. Er is geen vrouw te zien, want vrouwen mogen op Athos niet komen. Wandelend dalen we de lange weg af en snuiven kruidige geuren op. De stilte omringt ons weldadig. Af en toe passeren we op deze zandweg een huisje, soms geheel vervallen, dan weer bewoond door een enkele monnik. Het is warm. Een monnik, rijdend met een gemotoriseerde

laadbak geeft ons eventjes een lift. De rest van de weg dalen we af naar het aan zee gelegen klooster Iviron.

“Niet voor niet-orthodoxen”

Vanuit Tessaloniki hadden we telefonisch al een eerste overnachting in Iviron besproken. Haast sprookjesachtig ogen de bijna duizend jaar oude gebouwen, met scheefgezakte houten kozijnen en dakkapellen. In een vestingtoren is een houtzagerij. Er moet een aggregaat zijn dat stroom opwekt voor de zaagmachines. Dat lijkt, naast de bus en de mini-busjes, het enige op Athos dat aan de moderne tijd herinnert. Want verder leeft men het leven zoals het al duizend jaar op Athos geleefd wordt. We worden ontvangen met helder koel water en Turks fruit. Om vijf uur begint de vespers in het katholikon, de hoofdkerk. Als we

met de andere gasten de hoofdruimte van de kerk binnengaan, stuurt een jonge monnik met felle donkere ogen ons naar de narthex, het voorportaal van de kerk: "Niet voor niet-orthodoxen", zegt hij. In de narthex volgen we de vespers op afstand. Maar na afloop worden we toch uitgenodigd om in de kerk de schitterende iconen, fresco's en een duizend jaar oude vloer te bekijken. Je moet eerst wennen aan die zwarte schimmen van monniken met hun hoed met sluier. Maar na een paar dagen is het je al heel vertrouwd. Naast de oude wit gebaarde gezichten vallen de vele jong uitzierende monniken op. Dan volgt het avondeten. Het is vrijdag en dan vasten de monniken door slechts één keer per dag te eten. Voor ons is er linzensoep, brood, tomaten, uien, olijven en appels. Geheel onbespoten. Het smaakt fantastisch!

Oecumenische geest

We raken in gesprek met enkele Griekse pelgrims uit Korinthe, die het belachelijk vinden dat wij als niet-orthodoxen niet in de kerk mogen komen. Er is een winkel met iconen waar een oude monnik, vader Iakovos, ons op raki trakteert. Hij heeft van mij gehoord dat ik katholiek theoloog ben, en op zijn vraag of ik ook priester ben, antwoord ik bevestigend. Over dat laatste was ik op Athos aanvankelijk terughoudend. Men had me gewaarschuwd mij er niet als katholiek priester bekend te maken, om scherpe reacties te voorkomen. Vader Iakovos geeft toe dat er monniken zijn die de zaken op de spits drijven. Hijzelf is duidelijk oecumenisch gezind. Hij zegt dat

de geschriften van Hildegard van Bingen een treffende overeenkomst vertonen met die van Simeon de Nieuwe Theoloog, die in diezelfde tijd in Constantinopel leefde. Buitengekomen worden we overweldigd door de schitterende sterrenhemel. We gaan naar bed. Om vier uur worden we al gewekt door slagen op het houten symandron voor de ochtenddienst, die we in de narthex volgen.

terte dat valt onder een groot klooster. We worden eerst de kapel binnengeleid om de iconen te begroeten en een kaars op te steken. Dat alles heeft iets heel moois. Vervolgens wandelen we naar de zee en dalen langs steile treden af naar de grot waar de eerste monnik van Athos, Athanasios, zich duizend jaar geleden heeft teruggetrokken. Onvoorstelbaar hoe een mens in deze ruwe eenzaamheid heeft

Ingang van het Athosklooster Xenofontos. (Foto: archief P. Brenninkmeijer)

Een monnik uit Korinthe

Na de ochtenddienst nemen de Korinthiërs ons met hen mee in een minibusje met een monnik aan het stuur, de lange bochtige en kort geleden aangelegde zandweg af, naar het zuidelijk gelegen Grote Lavra-klooster. We zouden anders negen uur in de hitte hebben moeten lopen! Vanaf de Grote Lavra bezoeken we met de Grieken eerst een Roemeens klooster, de Skite van St. Paulus. Een skite is een kloos-

kunnen leven. In de grot is een oude met fresco's versierde kapel. We lopen verder, op zoek naar de woning van een monnik uit Korinthe, een kennis van onze begeleiders. Door een poortje betreden we een vriendelijk tuintje met bloemen en keurig aangelegde terrasjes. Vader Patapios woont in dit vredige huisje samen met een jonge monnik, Anthimos, die prachtige iconen schildert. Na het uitwisselen van groeten gaat het over de

zin van het monniksleven. De monnik zegt dat ieder mens eigenlijk een gevangene is en pas in het volgend leven totaal vrij zal zijn, maar dat ieder de opdracht heeft om in dit leven steeds meer naar geestelijke vrijheid te zoeken.

Vader Jozef

We gaan weer verder en bereiken het huis van vader Jozef, 39 jaar, een man met een heel innemende, ontwapenende glimlach. Hij toont ons het weidse vergezicht over de zee. Diep beneden ons is de plek waar in de vierde eeuw vC Xerxes driehonderd schepen op de rotsen stuk slaan en 20.000 soldaten verloor. En boven ons, half omsluit door de nevels, de 2.000 meter hoge rots, de Athos, de heilige berg. We zien in de verte enkele bouwsels tegen de rotsen aangeplakt in de uiterste eenzaamheid, waar kluisenaars wonen die er slechts eens in de maand uitkomen. Vader Jozef zegt dat de tien jaar dat hij hier nu woont, omgevlogen zijn. Eigenlijk komt hij nog tijd voor God tekort. Zeker in de zomer als er, zoals nu, regelmatig bezoekers langskomen.

Fascinerend

We lopen de weg terug naar de Grote Lavra. Na de vespers komen we in de met fresco's rijk versierde eetzaal. Tijdens het eten wordt er voorgelezen. Er is wel een vijftigtal monniken. In het gastenverblijf zijn geen douches en de toiletruimte ruikt niet fris. De stenen vloer ligt scheef. Niet erg om je een nacht wat te behelpen. Rond vijf uur zijn we samen met onze Grieken al in de ochtenddienst. Nu niet in de

narthex, maar in de donkere, slechts door kaarsen en olielampen verlichte kerk. Een diaken zwaait, grote stappen nemend, met het wierookvat. Monniken lopen af en aan. Een orthodoxe kerkdienst heeft niet een duidelijk begin. Je mag ongestoord te laat komen. De steeds herhaalde melodieën hebben een fascinerende werking. Om zeven uur vertrekt de mini-bus die ons naar Kariës zal brengen. We rijden vandaar met de bus naar Dafni en nemen de boot. Daar nemen we afscheid van ons Griekse gezelschap.

Poedelen

Bij het Russische klooster Panteleimon gaan we van boord. We worden rondgeleid door een jonge monnik. Het klooster is als nieuw gerestaureerd en ziet er ordelijk uit. Er zijn twee kerken vol met goud. We horen dat er zich veel jonge mannen op Athos aanmelden om monnik te worden. In de hete zon lopen we langs de zee naar het klooster Xenofontos. Onderweg zien we twee baardige zwemmers met knotjes in het haar. Dat kunnen niet anders dan monniken zijn die het er even van nemen. Het klooster Xenofontos is eveneens schitterend gerestaureerd. Onze Griekse gids had onze komst al telefonisch aangekondigd. Maar we moeten nog even wachten voor het inschrijven, en ontdaan van schoenen en sokken poedelen we onze voeten in het zeewater, dat in golfjes over de stenen van de oever spoelt.

Veranderingen

Een van de gasten in Xenofontos, een Duitse collega-pastoor, was

in 1957 voor het eerst op Athos en ziet grote veranderingen. Grote veerboten, bussen, zandwegen en minibusjes. Vroeger kon je enkel over voetpaden van klooster naar klooster lopen. Hij heeft, anders dan ik, zijn identiteit als priester wel bekend gemaakt en daar slechts een enkele keer narigheid door ondervonden. Het avondeten smaakt heerlijk in de met schitterende fresco's versierde eetzaal. De volgende morgen ben ik al om vijf uur in de kerk en waag mij gewoon in de hoofdruimte.

Niemand die mij wegstuurt. Ik raak in de ban van de liturgie. We krijgen een lekker ontbijt. Een jonge monnik vertelt enthousiast over katechese-projecten waar hij aan werkt.

De boot brengt ons van Athos naar Ouranopolis. We zien dolfijnen langs zwemmen. Op de boot meent een Britse bezoeker dat de crisis op Athos nog moet komen. De westerse levensstijl met zijn comfort en individualisme, die zich ook in Oost-Europa verspreidt, zal het voor jonge mensen moeilijker maken om nog monnik te worden, ook al blijken ze nu nog toe te stromen.

In Ouranopolis houden we nog enkele dagen vakantie om de vele indrukken die we hebben opgedaan te verwerken. Behalve een enkele fanatiekeling, die ons als katholieken maar ketters vindt, hebben we echt gastvrije en spirituele monniken ontmoet. We zijn getroffen door de rust van de kerkdiensten en door de ongerepte natuur. Dat alles bracht ons even dicht bij God.

Paul Brenninkmeijer

Het moderne Ethiopische monnikendom

Een verhaal van wederopbouw

Monniken buiten hun cellen in klooster Debre Zemedo, centraal Ethiopië. (Foto: Joachim Persoon)

overwonnen. In het *Boek van de Monniken* wordt 's mensen opgang naar God beschreven als een omvormingsproces, een weg van zuivering, totdat men de oorspronkelijke onschuld van de mens bereikt. Het Ethiopische monnikenboek beschrijft hoe de asceet tien niveaus van zuivering doorloopt, totdat hij zijn vermogen herkrijgt God onmiddellijk te aanschouwen.

Aan het begin van het derde millennium hebben de Ethiopisch-orthodoxe Kerk en de monastieke traditie, die het hartstuk van die kerk uitmaakt, reden tot optimisme. Nieuwe kerkgebouwen geven de skyline van Addis Abeba een ander gezicht. Jongeren nemen in groten getale deel aan kerkelijke activiteiten terwijl er toch ook grote problemen zijn. Het monnikendom heeft sinds de communistische revolutie een enorme transformatie ondergaan.

Het maakt een periode van wederopbouw door en heeft hernieuwde betekenis gekregen voor de Ethiopische samenleving.

Waar draait deze transformatie, deze wederopbouw van het Ethiopische monnikendom precies om? En hoe is het monnikendom betekenis blijven houden voor de samenleving?

Toen Ethiopië overging op een communistisch (in 1974) en later op een federaal regeringsstelsel (vanaf 1991), gingen bepaalde politieke en economische functies van het monnikendom verloren; andere functies wonen echter aan kracht. De Ethiopische kloosters werden meer betrokken bij het leven van verschillende etnische groeperingen. Het monastieke leven in Ethiopië werd niet ondermijnd door de communistische revolutie, maar creëerde veeleer nieuwe vormen in de wereld van de stad. Het monnikendom heeft een emanciperende werking; bijvoorbeeld de rol van nonnen binnen die Ethiopisch-orthodoxe Kerk kreeg nieuwe betekenis.

De kern van het Ethiopische monniksleven

Een traditionele monastieke leider legde mij het doel van het monastieke leven eens als volgt uit: eenheid van geest en volmaaktheid. Het monnikendom concentreert zich op 'één zijn van hart'. In Waldeba is een ascetisch centrum waar zo'n 1500 kluizenaars verspreid over een groot gebied leven; de geestelijke wetten waarnaar ze leven, richten zich tot onze gebroken wereld met een belofte van genezing. De belangrijke teksten van het Ethiopische monnikendom stellen kloosters voor als een tweede paradijs: vervreemding en het geweld dat de menselijke verhoudingen beheerst, zijn hier

De wildernis als 'gewijde ruimte'

Het Europese denken is lineair: men denkt in een voortgaande lijn. Zaken als vooruitzien (prognoses) en controle zijn hier van groot belang. De Afrikaanse denkwijze is veeleer cyclisch: in een rondgaande beweging probeert men de werkelijkheid te begrijpen en betekenis te geven. Ethiopiërs creëren en bouwen de 'gewijde ruimte' altijd in de natuur. Patriarch Paulos beschreef de monnik als degene die vlucht uit het wereldse leven en geen angst heeft voor de geluiden van de wilde dieren. Ethiopiërs zien de wildernis als een 'gewijde ruimte' waar de mens toegang verkrijgt tot zijn primaire vermogens. Ethiopië wordt beschouwd als een oerlandschap, verwijzend naar het hemelse Jeruzalem. Kloosters en kerken zijn plaatsen waar een heilige of de visioenen van de gelovigen je iets van het goddelijke kunnen laten 'ontdekken'. De keuze om je helemaal in de natuur te begeven zien we terug in een sterke traditie van het wonen in grotten door monni-

Een jonge kluisenaar buiten de rotskerk die hij heeft uitgehouwen uit de rots in Ettisa, de geboorteplaats van de beroemde heilige monnik Tekle Heymanot. (Foto: Joachim Persoon)

ken. Deze traditie kwam weer tot leven in het klooster Abunä Habtä Mariam, in de diepe vallei achter Debre Libanos, ongeveer 100 km ten noorden van Addis Abeba waar vele eremieten in grotten wonen. Naarmate de kloosters naar het zuiden drongen, hebben zij meer plaatselijke bouwmaterialen gebruikt; daardoor werden die kloosters geïntegreerd in het landschap.

Het klooster Mahbere Sellasie bij de grens met Soedan is een goed voorbeeld van respect voor en integratie in de natuur. De monniken leven er in behuizing die is aangepast aan het klimaat. Muren in cirkelvorm en gemaakt van open latwerk houden ieder briesje dat er binnenkomt vast, en een dikke dakbedekking houdt de zon en de regen buiten. De cirkel heeft een grote betekenis in Afrika. We vinden die cirkel ook terug in de vorm van het hele kloostercomplex. Cirkels weerspiegelen de manier waarop Ethiopiërs de ruimte interpreteren. Het zijn symbolen van volkomenheid en heelheid, gericht op integratie in de natuur en op evenwicht. De monastieke cirkel

breidt zich uit om samen met heel de kosmos God te bereiken. Kloosters zijn in de Ethiopische traditie een tijdelijke plaats voor een transcendente God die onder de mensen wil wonen.

Op deze manier brengen kloosters het ideaal onder de mensen van onderlinge verbondenheid in gemeenschap. Ze inspireren hen zo om blijvend een godsdienstige samenleving te vormen.

De confrontatie met het communisme en met het moderne stadsleven

Onder keizer Haile Selassie legitimeerde het monnikendom het bewind ideologisch. Het gaf daarmee zijn onafhankelijke positie op, in ruil voor ceremoniële en materiële macht. Tijdens de communistische revolutie verpauperde het monnikendom in materieel opzicht, maar herontdekte zijn bezielende kracht voor de samenleving. Beroofd van hun politieke en economische macht werden de kloosters geassocieerd met 'civil society' en onderlinge solidariteit. Dit werkte bevrijdend en betekende een gerichtheid op het spirituele. Midden jaren tachtig functioneerden kloosters als nood-distributiecentra. De burgeroorlog tijdens het communistische bewind dwong het regiem om de patriotische waarde van de kerk te erkennen. Miskuney Hezunan Medhaney Alem, een klooster in Addis Abeba, moest haar terrein delen met een atheïstisch opleidingscentrum, maar heeft later na veel strijd het terrein uiteindelijk terug verworven.

Getrouwde priesters steunden vaak het communisme, maar de kloosters bleven er doof voor. Al

bij al liepen monniken en monialen onder het communisme niet in aantal terug, maar ze werden herverdeeld over de verschillende monastieke centra. De trek van monniken en monialen naar de stad kreeg een impuls. Er werden structuren in het leven geroepen die ontmoeting en wederzijdse uitwisseling, de recrutering van nieuwe monniken en de verbreiding van monastieke spiritualiteit mogelijk maakten. Een stadsklooster als Miskuney Hezunan Medhaney Alem nam het voortouw bij vernieuwingen, waaronder de invoering van de volkstaal in de liturgie in plaats van de niet meer begrepen Oud-Ethiopische kerktaal. Andere kloosters, zoals Entoto Kidane Mehret functioneerden als burchten van traditionele geloofspraktijken rond heilige bronnen. Monastieke bedevaartsfestiviteiten van formaat hadden niet alleen een spirituele betekenis, maar ook een maatschappelijke. Zaken zoals bij voorbeeld duiveluitdrijving met genezende kracht gaven de mensen weer kracht voor hun leven in de samenleving.

De rol van nonnen, etnische verhoudingen en het monastieke leven

De communisten zetten Haile Selassie's politiek voort van centralistisch landsbestuur en etnische gelijkschakeling (taal en cultuur van de dominante etnische groep worden opgelegd aan de andere etnische groepen). Ook zetten ze vrouwen in massabewegingen en het openbare leven in. Op het einde van de 19e eeuw was het vrouwelijke monnikendom van Ethiopië weer opgeleefd. De traditie beperkte de ker-

kelijke bediening door vrouwen tot ondersteuningswerk, dienstbaarheid en gebed. Echter, de eisen die de periode na de revolutie stelde maakte een eind aan die beperkingen. In vrouwenkloosters van het nieuwe model zoals Sabbatha en Mekane Quedusan nam men een socialistische arbeidsethiek aan. Nonnen onderscheiden zich door toewijding en bereidvaardigheid zonder te worden afgeleid door carrière-mogelijkheden. Of in de woorden van moeder Ehet Maryam: hun uiteindelijk perspectief is te lijden, om zo het koninkrijk der hemelen te beërven.

Etnisch gezien is Ethiopië een ingewikkeld sociaal en cultureel systeem, waarbinnen het Orthodoxe christendom oorspronkelijk werd geassocieerd met de groep van Amhara's en Tigreeërs. In nieuw gecreëerde parochieraden, bijvoorbeeld in Addis Abeba, nam het aandeel van etnische minderheden echter toe, in het bijzonder van de Gurage, een etnische groep die zijn oorsprong heeft in een gebied ten zuiden van Addis Abeba. De inbreng van etnische cultuur in het godsdienstige leven is tegenwoordig duidelijker aanwezig bij bedevaartsfestiviteiten rondom een klooster, met name in Debre Libanos. Het verhaal van het Ethiopische monnikendom overstijgt inmiddels de context van de in Noord- en Centraal-Ethiopië woonachtige Amhara's en de Tigreeërs. Er werden nieuwe kloosters gebouwd (waaronder een vrouwenklooster) in Sawla bij Arba Minch (Zuid-Ethiopië) met katholieke hulp, en een klein klooster in Jinka in het diepe zuiden. Het historische Heyk Istefanos-kloos-

ter, in een islamitische omgeving van Ethiopië, onderging een verjongingskuur met herstel van de regel van het gemeenschapsleven regel.

Activiteiten met een praktisch nut kwamen in de plaats van intellectuele en culturele bezigheden. Preken werd belangrijker dan theologische bezigheden. Het klooster van de Aartsengel Gabriël in Zwey, gesticht in 1966, speelde een belangrijke rol bij het nieuw leven inblazen van het missionaire monnikendom. Bisschop Gorgorios zette kloosters in bij ontwikkelingswerk op gebied van onderwijs en landbouw. Onlangs werd in het Gurage klooster Mehur Yesus een Instituut van Hoger Onderwijs opgericht. Een van de positieve dingen was dat plaatselijke NGO's (non-governmental organisations) het Zena Markos-klooster in de provincie Noord-Shoa een ware gedaanteverandering deden ondergaan en dat ze hun medewerking verleenden aan andere kloosters. Monniken en nonnen werden gerecruteerd uit stedelijke jeugdbewegingen en er kwamen steeds nieuwe kloosters bij.

Authentiek mens-zijn

Het Ethiopische monnikendom streeft de omvorming na van onvolmaakte mensen naar een authentiek mens-zijn. Kloosters dragen bij aan een geïntegreerde ontwikkeling doordat ze de rijke ideeën van solidariteit aanleveren die geworteld zijn in het plaatselijke erfgoed, alsook door het bieden van 'inheemse' kennis die verbonden is met de zorg voor het milieu. Nonnen gaven een nieuwe invulling aan bepaalde

rollen en veranderden ze zo ook. Het monnikendom van na de communistische revolutie weigerde een van boven opgelegde kijk op de werkelijkheid te accepteren. De invloed van het monnikendom verjongde het geestelijk leven in het troosteloze landschap van politieke onderdrukking en economische wanhoop. De belangrijkste bijdrage van de monniken en monialen was dat ze een kern van de ascetische spiritualiteit aan de mensen overdroegen, die de samenleving radicaliseerde door individuele leken weerbaar te maken. Het monastieke leven riep geheiligde ruimtes in het leven waarin mensen op een bijzondere manier toegang hadden tot 'gewijde tijd', tijd die is aangeraakt door het goddelijke en er in zekere zin deel van uitmaakt. Dit ervaren van gewijde tijd gebeurde heel speciaal tijdens de grote bedevaartsfestiviteiten. Daar ervoer men iets van een contemplatieve diepte en dat gaf de geloofs-gemeenschap weer de kracht om de schouders te zetten onder het niet aflatende verzet tegen het communistische regiem en onderlinge solidariteit te betrachten. Op deze manier kreeg de maatschappelijke wereld waarin men als Ethiopische christen leefde, door het monnikendom een - in moreel en spiritueel opzicht - ander gezicht.

Joachim Persoon

Joachim Persoon is godsdienstwetenschapper en Ethiopiëdeskundige. Hij heeft onlangs een studie gemaakt naar de rol van het monnikendom in het moderne Ethiopië.

De woestijn een bloeiende stad

*De kluizen in de bergen
waren als tenten vol goddelijke koren:*

*men zong er psalmen,
las de Schrift,
vastte,
jubelde in de hoop op wat gaat komen
en werkte om aalmoezen te kunnen geven,
in genegenheid en harmonie met elkaar.*

*Als je die kluizen en die gelederen van monniken zag,
zou je uitroepen:*

*'Hoe mooi zijn uw woningen, Jacob, uw tenten, Israel!
Als dalen zijn ze beschaduwd,
als tuinen langs een rivier,
als tenten neergezet door de Heer
als ceders aan de waterkant.'*

[Numeri 24, 5-6]

Bron: *Athanasius van Alexandrië, verleidingen in de woestijn*, het leven van de heilige Antonius, vertaald door Vincent Hunink, Athenaeum-Polak & Van Genneep, Amsterdam 2002.

Antonius was een Egyptenaar die in de derde eeuw als monnik in de woestijn leefde; hij bereikte - naar verluidt - de leeftijd van 105 jaar. Athanasius, aartsbisschop van Egypte's hoofdstad Alexandrië en tijdgenoot en bewonderaar van Antonius, beschreef Antonius' leven. Dit vooral stichtelijk bedoelde boek speelde een grote rol in de verspreiding van het monnikendom in Oost en West.

Aboe Makar, hedendaags Koptisch klooster in de Egyptische woestijn tussen Alexandrië en Caïro.
(Foto: Leo van Leijssen)

Het klooster Mar Moesa (H. Mozes) in de jaren '90. (Foto: Restauro S. Mose, Cl. Prosperi Porta)

maar geen echt monastiek leven meer leiden. Armenië is tegelijkertijd bezaaid met de resten van oude monastieke centra en de Armeense traditie en cultuur zijn in belangrijke mate een creatie van monniken.

Oosterse monastieken binnen de Catholica

Ook oosterse christenen die zich aansloten bij de kerk van Rome verloren vaak hun monastiek leven. Sommige kloosters vormden mettertijd gemeenschappen die werden geschoeid op westerse leest, en wel die van 'actieve' priester-religieuzen. Dit gebeurde met name onder de Grieks-katholieken. In andere oosterse katholieke kerken stierf het oude monnikendom geheel uit. Later ontstonden in deze kerken, bijvoorbeeld in de Chaldeeuwse katholieke Kerk, kloosterordes die geïnspireerd waren door het Latijnse ordesleven.

Katholieke kerken van de oosterse tradities voelden dit als een groot verlies. In de 20e eeuw ontstonden daarop monastieke revivals in enkele katholieke oosterse kerken, met name die van de Byzantijnse 'ritus', de Grieks-katholieke geloofsgemeenschappen. In dit artikel staan we stil bij twee monastieke vernieuwingen in een traditie die minder bekend is in westerse kringen en daarom al de moeite van het belichten waard: de Syrisch-katholieke traditie. Zowel de traditie van het Syrisch-katholieke patriarchaat van Antiochië in het Midden-Oosten als de traditie van de Syromalankaarse katholieke Kerk

Het monastieke leven heeft een groot stempel gedrukt op het leven van oosterse kerken. De invloed was zo sterk, dat we kunnen stellen dat oosters christendom monastiek christendom is. Ook waar het monnikendom feitelijk verdween, bijvoorbeeld in bepaalde oosterse katholieke kerken, blijft de invloed ervan aanwezig. Zo kon er op plekken in de katholieke kerk een opbloei plaatsvinden van het oosterse monnikendom. Zowel in het klooster Mar Moesa in Syrië als te Kurisumala in India vinden we relatief jonge monastieke gemeenschappen.

Het christelijke monnikendom ontstond halverwege de derde eeuw en was een beweging met een geheel eigen dynamiek, die voortborduurde op vormen van ascese uit het jodendom en vroege christendom. In de vele kerken van het oosten heeft het monnikendom enorm bijgedragen aan het leven van de kerk als geheel. Het monnikendom werd van doorslaggevende invloed, vooral op de terreinen van liturgie en vroomheid. Ook bij de 'gewone' gelovigen.

Oosters is monastiek

In feite is alle oosters christendom monastiek bepaald, hoewel de mate waarin en de terreinen waarop van traditie tot traditie verschillen. De monastieke bewe-

ging heeft de gehele traditie van oosterse kerken doordrenkt. Ook in oosterse kerken waar het feitelijke monnikendom is uitgestorven, heerst de monastieke geest nog.

De Assyrische Apostolische Kerk van het Oosten (vroeger 'nestoriaans' geheten, Oost-Syrisch van liturgie) had ooit een bloeiend kloosterleven dat tot grote mystieke hoogten kwam. Tegenwoordig kent deze kerk geen kloosterleven meer, maar is haar leven doorweven met monastieke tradities. De Armeense Apostolische Kerk kent naast getrouwde priesters ook celibataire pastores, die soms nog in conventen wonen en tevens in hun kleding de karakteristieke puntmuts (in feite de monnikskap) kennen,

in India hangen de zogeheten West-Syrische liturgische traditie aan. Beide zijn katholiek onder de zetel van Rome. De monastieke vernieuwingen zijn het klooster Mar Moesa (H. Mozes) in Nebek (Syrië) en de ashram Kurisumala in Kerala (India).

Mar Moesa

De Syrisch-katholieke Kerk van Antiochië is in de 17e en 18e eeuw door het uniatisme ontstaan uit de Syrisch-orthodoxe Kerk. Het is een kleine kerk in Syrië, Libanon, Irak en de westerse emigratie, en heeft een sterk latiniserende invloed ondergaan. Haar Syrisch-orthodoxe moederkerk kent een belangrijk monnikendom, maar de Syrisch-katholieke Kerk ontwikkelde nauwelijks kloosterleven.

Halverwege de 19e eeuw werd de Syrisch-orthodoxe gemeenschap rond de stad Nebek (West-Syrië) Syrisch-katholiek. Bij Nebek lag het oeroude Syrisch-orthodoxe klooster van de H. Mozes. Of nu het kloosterleven van Mar Moesa 'gewoon' uitstierf, of dat watergebrek of de katholisering van de streek een rol speelden, feit is dat rond dezelfde tijd het klooster leeg kwam te staan en toeviel aan de Syrisch-katholieke Kerk.

Begin jaren tachtig van de 20e eeuw trok Paolo Dall'Oglio, een Italiaanse jezuïet die in het Midden-Oosten woonde en werkte, met enkele gelijkgezinden naar het oude Mar Moesa om er een monnikengemeenschap te stichten. Men moest veel herbouwen. Men zette ook nieuwe gebouwen, geïntegreerd in het berg- en woestijnachtige landschap, neer.

De samenstelling van de monnikengemeenschap is interessant.

Niet-katholieke christenen zijn welkom zich aan te sluiten. Lange tijd was er een Syrisch-orthodoxe monnik. Deze principiële openheid voor niet-katholieken roept wel kerkrechtelijke vragen op, want hoe organiseer je bijvoorbeeld de juridische kanten rond een professie? De gemeenschap van Mar Moesa gaat daar consciëntieus en pragmatisch mee om.

Er zijn staatsburgers van Syrië maar ook westerlingen lid van de gemeenschap. En zowel mannen als vrouwen zijn lid. Dit laatste is in het Midden-Oosten zeer 'vooruitstrevend'. De scheiding tussen mannen en vrouwen is er scherper dan in het Westen. Mar Moesa heeft daarmee een zekere kwetsbaarheid. De mannelijke leden en gasten wonen daarom in een ander gedeelte dan de vrouwen.

De sfeer in Mar Moesa is zeer informeel. Dat spreekt veel christelijke jongeren aan uit Syrië en Libanon, die graag te gast zijn in het klooster. Men deelt elkaars geloof, elkaars tafel en ook die van de Heer. De kwetsbare minderheid van de midden-oosterse christenen is niet gebaat bij het sterk trekken van de confessionele grenzen. Men heeft vaak een diep besef allemaal in hetzelfde schuitje te zitten zo niet in het ene 'scheepken van de Kerk'. Mar Moesa is geleefde oecumene. Dit wordt onderstreept door het relatief groot aantal westerse christenen dat het klooster aandoet.

De communiteit van Mar Moesa zet zich bijzonder in voor de dialoog met de belangrijkste godsdienst van het Midden-Oosten, de islam. De inspirerende kracht hiertoe is aboena Paolo. Het

klooster behoort als Syrisch-katholiek klooster tot de West-Syrische ritus. Mar Moesa wil echter niet terugkijken naar het roemrijke Syrischtalige christelijke verleden, maar volop christen zijn in een Arabische, door de islam bepaalde cultuur. De liturgische taal is dan ook het Arabisch en er klinkt - anders dan in Syrisch-katholieke parochies - geen enkel woord Syrisch in Mar Moesa. Zijn liturgie is zeer vrij en weinig hoogkerkelijk.

Syromalankaarse Kerk in India

Een andere monastieke vernieuwing in de Syrisch-katholieke traditie vond plaats in de Syromalankaarse katholieke Kerk. Deze kerk stamt uit de jaren dertig toen een Syrisch-orthodoxe bisschop, Mar Ivanios, stichter ook van een sterk contemplatieve kloosterorde, met vele gelovigen overging naar de kerk van Rome. Tot dan toe hadden de vele Syrisch-talige kerken in India amper een monastiek leven gekend. De Syrisch-orthodoxen van India hadden anders dan de geloofsgenoten in het Midden-Oosten geen echte traditie van monnikendom. De oosterse katholieken van India hadden altijd veel kloosterlingen, maar alleen binnen Latijnse of Latijns geïnspireerde congregaties van 'actieve' religieuzen. 'Contemplatie' in India is vooral iets voor hindoes; christenen worden er geassocieerd met sociaal werk.

Kurisumala

In 1955, ongeveer twintig jaar na de stichting van de Syromalankaarse katholieke Kerk, trekt een Belgische trappist, Francis Ma-

hieu (1912-2002), naar India.¹ Later staat hij vooral bekend als Francis Acharya (= leraar). Hij gaat er wonen in de 'benedictijnse' ashram (= klooster) Shantivanam in Tamil Nadu met twee Franse priesters die daar als kluisenaars leefden en op intensieve wijze de dialoog met het hindoeïsme aangingen. In 1956 trekt Mahieu naar Kerala, waar hij in 1958 onder de zegen van de Syromalankaarse bisschop van Tiruvalla in de bergen een ashram opzet. Hij woont er met twee jonge Indiase seminaristen en de Engelse benedictijn Bede Griffiths. Samen beginnen ze een Syrische vorm van monastiek leven in Kerala, open voor de hindoe spiritualiteit. Vijf keer per dag bidt men het Syrische getijdengebed. Griffiths vertaalt het weekbrevier in zeer letterlijk maar mooi Engels. De gemeente, die in drie jaar uitgroeit tot ongeveer vijftien leden, start een veeboerderij voor het levensonderhoud. Gesteund door de roep van Vaticanum II om inculturatie zoekt de gemeenschap naar een aan India aangepaste Syrische liturgie. Ze krijgt daarbij hulp van Indiase Syrisch-orthodoxen en de Franse jezuïet Hambye, een expert op het gebied van de Syrische liturgie. Tijdens een reis door het Midden-Oosten begin jaren '60 bezoekt men de belangrijke plekken van het Syrisch-talige christendom. Uit Noord-Irak neemt men enkele exemplaren mee van het West-Syrische feestbrevier met alle officiële

cies van het liturgische jaar (fenqitho), in de Syrisch-katholieke negentiende-eeuwse druk van Mossoel, en men slaat aan het vertalen. In 1980 verschijnt een nieuwe vertaling van het weekbrevier, het eerste deel van wat men *Prayer with the harp of the Spirit* noemt. In plaats van een letterlijk wordt een wat vrijer tekstarrangement gehanteerd, waarbij men de geest van de Syrische teksten probeert over te zetten naar de moderne Indiase context. De liturgische teksten hebben geen wetenschappelijk oogmerk, maar zijn bedoeld voor het gebruik.

Acharya voert ook op bepaalde plekken van het West-Syrische getijdengebed tekstfragmenten in uit de hindoeïerdienst (zogenoeten 'Kiemen van het Woord'), teksten die op een hindoeïstische wijze zeggen wat we in de Bijbel ook kunnen terugvinden én teksten die iets zeggen van wat Acharya beschouwt als het eigen genie van de hindoe spiritualiteit. Kurisumala is een begrip in Kerala en waarschijnlijk in heel christelijk India. De ashram trekt veel bezoekers, zowel religieuzen als leken, Indiërs als westerlingen.

Christelijk en universeel

Als we Mar Moesa en Kurisumala vergelijken vallen enkele dingen op: men is beide van de West-Syrische ritus en behoort tot een Syrisch-katholieke Kerk. Beide monastieke stichtingen zijn gericht op inculturatie, oecumene en interreligieuze dialoog. Ook valt op dat in alle twee de gevallen een westerling, een Europeaan, de drijvende kracht achter de stichting is. (Is het van tijd tot

tijd nodig dat westerlingen uilen naar Athene dragen?) Ze ontstonden beide binnen een lokale kerk die geen eigen monastieke traditie had gevormd of deze was kwijtgeraakt. Beide maken ook een creatief gebruik van de Syrische liturgische traditie, zij het dat Mar Moesa daar totaal anders mee omgaat, 'vrijer', minder gebonden aan het totale tekstcorpus van de Syrische 'ritus'. Beide hebben een grote uitstraling in hun omgeving, tot over de grenzen van landen, kerken en godsdiensten heen.

Misschien wordt zowel aan Mar Moesa als aan Kurisumala het wonder van de zich steeds weer vernieuwende monastieke leefwijze zichtbaar, het wonder dat deze levenswijze zowel zeer christelijk als zeer universeel is (zie artikel van Br. Gerard Mathijssen osb, pp 1-3). Oosterse christelijke tradities zijn hierbij niet alleen stille getuigen van een roemrijk verleden, maar ook voertuigen van een vernieuwing van de kerk en initiators van de dialoog onder mensen.

Leo van Leijssen

Syrisch kruis, Kerala (India).
(Foto: archief J. Thekeparampil)

¹ Ik baseer me in belangrijke mate op M. Mahieu-De Praetere, 'Dossier Kurisumala Ahram. De Wederopbloei van het Syrisch kloosterwezen in India', in: *Werk voor het Oosten*, 222 (2001) 5-15.

Monniken op zoek naar eenheid **De monastieke gemeenschap van Bose**

Niet overal stagneert de oecumene. Voor het twaalfde achtereenvolgende jaar ontmoeten christenen van Oost en West elkaar dit najaar in Noord-Italië voor een oecumenisch colloquium. Plaats van samenkomst: de monastieke gemeenschap van Bose. Van 12 tot 14 september een sessie over Athanasius en het veelvormige ascetisch monachisme op de berg Athos, en van 16 tot 18 september over het Jezusgebed in de 19e eeuwse Russische spiritualiteit. Bij de inleiders staan bekende namen. Vrienden en gasten van de gemeenschap kunnen zich aansluiten bij de gesprekken. In de boekhandel van Bose ligt de oogst van eerdere colloquia te wachten op belangstellenden: inleidingen en monografieën, vertalingen en commentaren. In het Italiaans weliswaar. Maar voor de kenner vertegenwoordigen ze het gestaag groeiende fonds van Qiqajon-Bose, over het gemeenschappelijke van de monastieke traditie in de kerken van Oost en West.

Waar staat 'Bose' voor? Voor de naam van een gehucht bij Magnano, in de heuvels van Ivrea. En voor de gemeenschap die er sinds 1968 gevestigd is. Die gemeenschap zegt van zichzelf: "Bose is een monastieke community van mannen en vrouwen die God zoeken, ze zijn afkomstig uit verschillende christelijke kerken, ze leven celibatair in gemeenschap, gehoorzaam aan het evangelie, verbonden met en dienstbaar aan hun tijdgenoten". De gemeenschap bestaat mo-

menteel uit ongeveer 75 leden. Het aantal mannen en vrouwen is ongeveer in evenwicht.

Dubbel gemengd

De monastieke gemeenschap van Bose is van oorsprong af 'gemengd' geweest, in dubbel opzicht. Het losvaste verband van studenten dat vanaf 1965 voor bezinning en bijbelstudie in een boerderij in Bose bijeenkwam en dat zichzelf soms aanduidde als 'oecumenische fraterniteit', bestond uit katholieken en protes-

tanten, vrouwen en mannen. Bij de start van de kleine gemeenschap vroeg - en kreeg - Enzo Bianchi in oktober 1968 hulp van de protestantse zusterscommunity van Grandchamp in Zwitserland. Bose sloot zich niet aan bij een van de bestaande kloosterorden, maar ging een eigen weg. De persoonlijke bemiddeling van kardinaal Pellegrino van Turijn en de vasthoudende kerkelijke gezindheid van Enzo Bianchi hebben geleid tot invoeging in het diocesis Biella (1988), en later tot een katholiek kerkjuridisch statuut voor de monastieke community van Bose als een private vereniging van christengelovigen (2001). "De gemeenschap laat zich inspireren door de grote monastieke traditie van het Oosten en het Westen", zegt artikel 2 van dat Statuut. De basis daarvoor was al gelegd in Bianchi's pioniersjaren. In 1967 bezocht hij belangrijke kloosters als la Pierre-qui-Vire, Bellefontaine, Tamié en Taizé. Beslissend voor zijn latere belangstelling voor het oosters

monachisme was zijn bezoek, begin 1967, aan de Grieks-orthodoxe monnikengemeenschappen op Athos en aan Athenagoras I, oecumenisch patriarch van Constantinopel. In Istanbul moedigde Athenagoras Bianchi aan om een monastieke gemeenschap te stichten die de eenheid van de christenen zou dienen. Al in de opbouwfase van de gemeenschap, maar vooral sinds de jaren '90, hebben de monniken (m/v) van Bose hun monastieke roeping in dienst van de oecumene gesteld. Dat ligt voor de hand, vinden zij. Monnikenleven zoekt immers uit zijn aard naar eenheid, in zichzelf, met anderen en met God. Bovendien dateert het van vóór de grote kerkscheidingen en kan het juist daardoor een voortrekker zijn bij het herstel van de betrekkingen. De gemeenschap van Bose wil de vriendschap en de gastvrijheid bieden die de onmisbare voedingsbodem zijn voor oecumene.

Primaat van de gemeenschap

Sinds de stichting in 1968 hebben de zusters en broeders over de fundamenteën van hun nieuwe leefgemeenschap nagedacht en de contouren ervan vastgelegd. De voorliefde van Enzo Bianchi voor Basilius de Grote en het vroege oosterse monnikendom heeft daarop een stempel gedrukt. De *koinonia* (verbondenheid, gemeenschap) is in alles beslissend. De evangelische gehoorzaamheid is gebonden, niet aan de abt (zoals in de Regel van Benedictus), maar aan het kapittel. Alle belangrijke beslissingen voor de gemeenschap worden genomen in het kapittel, de ver-

gadering van alle zusters en broeders die liturgisch zijn toegelaten tot de gemeenschap. De gezamenlijk waargenomen gehoorzaamheid aan het evangelie bepaalt de gang van zaken. In de Regel gaan de paragrafen over de gehoorzaamheid dan ook vooraf aan die over degene die de gemeenschap voorziet. De taak van de prior herinnert aan de *proëstós* uit de Regels van Basilius. De prior is de voorzitter van de gemeenschap, bewaart de eenheid en herinnert aan het evangelie.

Bose ziet zichzelf als een gemeenschap van gewone lekengevolgen. Men draagt geen eigen monnikskleed, alleen - sinds 1984 - in de liturgie een witte kovel, voor de vrouwen met kap. Slechts twee leden zijn priester gewijd, in het diocees van Biella, ter wille van de sacramentenbediening in de gemeenschap. Onder hen is niet de prior. De aard van de gemeenschap is strikt laïcaal.

Bose benadrukt daarmee dat alle christenen dezelfde roeping hebben en dat monniken daarop geen uitzondering zijn. Alle christenen zijn geroepen tot radicale navolging van Christus. De evangelische raden zijn niet voorbehouden aan religieuzen, ze gelden voor iedereen. Er is alleen verschil van levensvorm: celibatair of gehuwd, maar altijd in gemeenschap. Beide levensvormen zijn complementair, maar moeten hun eigen ritme en ontwikkeling kunnen volgen. De gemeenschap van Bose heeft daarom in haar midden geen gehuwden willen opnemen, om hen niet te 'vermonniken'.

Het charisma van de vriendschap

Het accent op 'gemeenschap', en de roeping om de eenheid van de christenen rond het evangelie te bevorderen, heeft Bose gastvrij en open gemaakt. André Louf noemde haar grootste charisma dat van de vriendschap. En dat is ook wat je als bezoeker ervaart. Het monasterium heeft geen kloostermuur of -poort die op slot gaat, ook al zorgt de gemeenschap voor een voldoende afgezonderde levenswijze. Iedere gast wordt op persoonlijke wijze begroet. De gebouwen zijn aangelegd en ingericht op ontvangst en gesprek, zij het beperkt in omvang. De gemiddelde leeftijd van de zusters en broeders is iets onder de 40 jaar. Zij voorzien in het eigen levensonderhoud van de gemeenschap en zijn allen zeven uur per dag - ingebed in de liturgische getijden - werkzaam, sommigen in een ziekenhuis of een sociaal beroep, anderen met wetenschappelijk of uitgeverijwerk, weer anderen met iconen schilderen of het geven van cursussen en retraites in eigen huis, of werk op het land.

Na de aanvankelijke nieuwsgierigheid en de toeristische toestroom van buiten is de gastvrijheid van Bose nu meer gericht op een aanbod van retraitedagen, het bijwonen van liturgie en getijdengebed, ontmoetingen rond een schriftuurlijk of spiritueel thema (veelal ook voor jongeren), concerten, cursussen bijbels Hebreeuws en Grieks, en internationale colloquia. Bijbelstudie en studie van het monachisme staan centraal. Een aantal broeders en zusters is academisch gekwalificeerd en in staat om tekstkriti-

Enzo Bianchi, prior van Bose, in zijn liturgische monnikskleed. (Foto: DR)

sche uitgaven te verzorgen (bijvoorbeeld over Pachomius en Izaak van Ninive).

Sinds begin jaren '90 zijn de vriendschappelijke en studieuze contacten met pastores en monniken (m/v) uit orthodoxe, hervormde en anglicaanse kerken eerder regel dan uitzondering geworden. Onder de bezoekers en vrienden van Bose in 2003 bevond zich niet alleen Bartholomeos I, oecumenisch patriarch van Constantinopel, maar ook de nieuwe aartsbisschop van Canterbury, Rowan Williams. Studenten die door het patriarchaat van Moskou voor theologiëstudies naar Rome gezonden worden, verblijven soms eerst in Bose om Italiaans te leren. Er bestaat op allerlei niveaus een levendige uitwisseling. Sinds een aantal jaren vinden ook officiële gesprekken tussen de rooms-katholieke kerk en de andere kerken plaats in Bose. De gemeenschap stelt haar mensen en haar ruimtes beschikbaar, met de bedoeling dat christenen, uit ker-

ken die nog niet in volledige *communio* met elkaar leven, de gelegenheid krijgen elkaar te leren kennen en waarderen als vrienden in Christus.

Interconfessioneel

De gemeenschap respecteert de grenzen die de kerken elkaar momenteel stellen, en is ook zelf een gemeenschap die de pijn en de teleurstelling om de gescheidenheid kent. In Bose zijn drie protestanten en een geëmeriteerd Grieks-orthodox metropoliëet lid van de gemeenschap. De Regel van Bose schrijft dat de gemeenschap zelf niet behoort tot één bepaalde confessie. Zij bestaat uit leden behorend tot verschillende christelijke confessies. Eenieder blijft lid van de kerk waarin hij of zij gedoopt is en blijft aan die kerk verbonden. Het interconfessioneel karakter van de gemeenschap van Bose en de kerkelijke betrokkenheid van haar leden maken haar tot een bijzondere plaats voor oecumenische ontmoeting. De broeders en zusters van Bose putten uit die ontmoeting telkens weer ideeën voor verdergaande gezamenlijkheid. Zo begint de oecumenische liturgische kalender van Bose internationaal zijn weg te vinden: een poging de heiligen van de nog gescheiden kerken in de liturgie gezamenlijk te gedenken. In het verlengde daarvan verscheen in 2002 een werk van historische betekenis, het Oecumenisch Martyrologium. Daarin worden geloofsgetuigen en martelaren, ook op de rand van de kerken of erbuiten, zorgvuldig gedocumenteerd. De voortgaande discussie over de opzet en de selectie van personen in het

Oecumenisch Martyrologium is een rijk oecumenisch proces op zichzelf. In ieder geval heeft de publicatie in rooms-katholieke kring nog weinig bekende namen onder de aandacht gebracht, zoals die van Marija Skobtsova, Takla Haymanot en Aleksandr Men. De gemeenschap van Bose is een kostbare plaats van studie en ontmoeting, die hopelijk in staat blijft haar spiritueel elan te bewaren.

Maria ter Steeg

Maria ter Steeg is theologe en behoort tot de 'vrienden van Bose'.

Tweemaal per jaar verschijnt een *Lettera agli amici* die tegen een geringe vergoeding ontvangen kan worden. De Vriendenbrief bevat verslagen en aankondigingen van activiteiten.

Voor verdere informatie:

www.monasterodibose.it

Voor een bezoek:

ospiti@monasterodibose.it

Regel van Bose in Nederlands te verkrijgen, zie: www.users.belgacombusiness.net/godsvriendenhuis

Werken van Enzo Bianchi, uitgegeven door abdij Bethlehem, Bonheiden (B) en te bestellen via: abdij.bethlehem@belgacom.net

God ontmoeten in zijn woord. Inleiding tot de lectio divina (1991).

Vrienden van de Heer (1992).

De mantel van Elia. Een geestelijke reisroute voor het religieuze leven (1997).

De Heer Jezus volgen. De radicaliteit van het christendom (1998).

Karel Blei antwoordt Herman Teule

In Pokrof 2004, 2 schreef dr. Karel Blei over de oecumenische dialoog van de Wereldbond van Hervormde en Gereformeerde Kerken met zowel de oosters-orthodoxen als de oriëntaals-orthodoxen ('De WARC en de Orthodoxie als dialoogpartners', pp 9-11). In Pokrof 2004, 3 stelde prof. dr. Herman Teule vragen bij enkele beschouwingen van Blei in diens artikel ('Reactie op Karel Blei', p 17). Hieronder geeft Blei in antwoord op Teule zijn persoonlijke visie op enkele aangesneden thema's en sluit daarmee de discussie af.

De reactie van professor Herman Teule, in Pokrof 2004 nr. 3, op mijn in het daaraan voorafgegaane nummer geplaatste artikel over de dialoog tussen de WARC en de Orthodoxie noopt mij tot een kort weerwoord.

Teule reageert kritisch op mijn stelling dat er tussen protestanten en orthodoxen meer gemeenschappelijk is dan men zou verwachten, al was het maar beider kritiek op het rooms-katholicisme. Hij verwijt mij bij implicatie, zo aan goedkope oecumene te doen. Hoe komt het dat wat ik als beschrijvende opmerking presenteerde als zó tendentius wordt gelezen? Welke achterdocht speelt daar een rol? Ter vermijding van misverstand: het zoeken van een (protestants-orthodoxe) verstandhouding tegen een derde partner in - i.c. het rooms-katholicisme - was niet bij mij opgekomen.

Teule acht het nodig om mij (en de lezers) voor te houden dat er juist tussen orthodoxen en katholieken veel meer gemeenschappelijk (een veel diepere gemeenschappelijkheid) is dan tussen orthodoxen en protestanten; hij doelt daarbij met name op de kerkopvatting, waarin bisschop en patriarch een centrale plaats hebben. Ik signaleer opnieuw een misverstand: ik heb

inzake die gemeenschappelijkheid niet het omgekeerde gesteld. Of er nu tussen orthodoxen en katholieken meer dan wel minder gemeenschappelijk is dan tussen orthodoxen en protestanten is een kwestie waarover ik mij niet heb uitgesproken. Dat Teule dat wel doet laat ik graag voor zijn rekening. Mij lijkt een dergelijk wedstrijdelement niet bevorderlijk voor een bespreking van de zaak waar het hier om gaat.

Overigens blijkt Teule van de tussen orthodoxen en katholieken bestaande diepe gemeenschap van opvatting zeer overtuigd. Dat is zijn goed recht. Ik kom die overtuiging in katholieke kring vaker tegen. Daarbij heb ik wel als commentaar dat zo mijns inziens de tegenstelling tussen orthodoxie en (rooms-)katholicisme, die er óók is, schromelijk onderschat wordt.

Dat er binnen de Catholica wordt gereflecteerd over de rol van de bisschoppen naast die van de paus, en dat er ook een Vaticanum II is geweest, is mij (het zal Teule verbazen) niet ontgaan. Dat die voortgaande reflectie geen afbreuk doet - noch ook kán doen - aan wat door Vaticanum I (ter bevestiging van een eeuwenlang gegroeide traditie en praktijk) over het pauselijk primaat is

gedefinieerd zal intussen ook Teule niet willen ontkennen. Welnu, het is precies dit primaat, waartegen, naar ik heb waargenomen, niet alleen protestanten, maar ook orthodoxen hartgrondig bezwaren hebben. Met de bisschop van Rome als patriarch van het Westen, of zelfs als primus inter pares, wil de orthodoxie gaarne in gemeenschap verkeren; met de paus aan wie men hiërarchisch ondergeschikt zou moeten zijn niet. Dat hangt samen met de veel mystiekere, veel minder juridische, manier van kerkbeleving van de orthodoxie. Daarin fungeren bisschoppen en patriarchen anders dan paus en bisschoppen in de Westerse katholieke kerk.

Tenslotte: Teule gaat ook kritisch in op mijn opmerking dat het protestantisme net als de orthodoxie tegenover later ontwikkelde geloofstradities teruggrijpt op de oorsprong van het christelijk geloof. Het brengt hem tot de uitroep "De Catholica blijkbaar niet!", waarmee hij wel bedoelt te zeggen dat ik zijns inziens ook hier ten onrechte een onderscheid signaleer tussen orthodoxie en catholicisme. Het spijt mij als ik mij hier te kort door de bocht heb uitgedrukt. Stellig is er ook in het catholicisme een beweging en tendens van herbronning. Alleen, Teule wil toch niet beweren dat dit teruggrijpen op de bronnen (voorzover al kerkelijk geautoriseerd) tot een zelfde radicaal kritische houding jegens latere ontwikkelingen van leer en dogma leidt of heeft geleid als ze in orthodoxie (én protestantisme) is aan te treffen?

Karel Blei

BREUK RUSSISCH-ORTHODOXE KERKEN BIJNA GELIJMD

Voor de Russisch-orthodoxe patriarch Aleksej II staat niets nog een hereniging van de Russisch-orthodoxe Kerk en de 'Russisch-orthodoxe Kerk in het Buitenland' in de weg. Hij verklaarde dat op 17 mei, kort na zijn ontmoeting met metropoliet Lavr van de Russisch-orthodoxe Kerk in het Buitenland. "Onze ontmoeting en de eerste stappen van toenadering zijn een uiting van het verlangen in de harten van velen, omdat de redenen voor onze scheiding verdwenen zijn", aldus Aleksej. De 'Russisch-orthodoxe Kerk in het Buitenland' brak midden de jaren twintig van de vorige eeuw met het patriarchaat van Moskou, omdat dat volgens haar te veel compromissen sloot met de bolsjewieken. Bijna zes decennia lang was er geen enkel officieel contact tussen beide orthodoxe Kerken. Pas op het einde van de jaren tachtig groeide er opnieuw voorzichtige toenadering. Patriarch Aleksej II verklaarde dat beide kerken nu expliciet de bereidheid vertonen om wegen van toenadering te verkennen.

Metropoliet Lavr van zijn kant blijft voorzichtig en vooral zijn achterban is niet zomaar gewonnen voor hereniging. Een van de belangrijkste eisen van de aanhangers van Lavr is dat Aleksej de loyaliteitsverklaring, die zijn voorganger Sergej in 1927 jegens het communistische regime onderschreef, formeel nietig verklaart. *(KerkNet/Itar-Tass/AFP)*

PRINS CHARLES OP RETRAITE IN ATHOSKLOOSTER

De Britse kroonprins Charles verbleef in mei voor de derde keer binnen een jaar in een klooster op de Griekse berg Athos. Dit meldt de Britse krant The Guardian. De prins maakte via zijn neef Constantijn - de voormalige koning van Griekenland - met het orthodoxe klooster kennis. Charles bleef gedurende een week van de buitenwereld afgezonderd. De berg Athos behoort tot Griekenland, maar kent een hoge graad van zelfbestuur. Kerkelijk staan de monniken onder het gezag van de oecumenische patriarch van Constantinopel. Er staan twintig (hoofd)kloosters, waar meer dan 1000 monniken wonen. Al in de tiende eeuw leefden er tientallen kluizenaars. *(ANP)*

CHALDEEUWSE PATRIARCH ACCEPTEERT MARTELINGEN NIET

De Chaldeeuws-katholieke patriarch Emmanuel III Dely van Babylon heeft in een verklaring het misbruik van Iraakse gevangenen door Amerikaanse en Britse militairen streng veroordeeld. "Niemand op aarde kan de marteling van een broeder accepteren", aldus de Iraakse aartsbisschop tegenover het persagentschap Misna. "Deze marteling gaat in tegen het humanitair recht". Volgens de patriarch is het zijn plicht als christelijk leider om op te komen voor de principes van Jezus: "Bemint elkander, doe al wat mogelijk is om het lijden van anderen te verlichten en doe anderen geen kwaad". *(katholieknederland.nl/Zenit)*

PATRIARCHAAL EREDOCTORAAT

Patriarch Bartholomeos van Constantinopel ontving op 18 juni een eredoctoraat aan de Universiteit van Graz (Oostenrijk). Prof. dr. Bert Groen, voormalig directeur en onderzoeker aan het Nijmeegse Instituut voor Oosters Christendom, sprak bij die gelegenheid de lofrede uit. Groen memoreerde de oecumenische

inspanningen van de patriarch, zowel op het niveau van de Wereldraad van Kerken als in de bilaterale relatie met Rome. Ook de inspanningen van Bartholomeos op het vlak van de interreligieuze dialoog werden geroemd. Binnen Europa heeft de patriarch steeds gewaarschuwd voor het gevaar dat de Europese Unie beperkt zou blijven tot een politieke en economische unie. Steeds weer wijst hij er op dat Europa zich bewust moet worden van zijn spirituele wortels en instaan voor de waardigheid van de mens. De volledige laudatio is te lezen op www.oecumene.nl.

SERVISCHE DELEGATIE NAAR VATICAN

Met hoge verwachtingen werd 7 juni uitgekeken naar de komst van een delegatie van de Servisch-orthodoxe Kerk naar Rome, al arriveerde die delegatie toch enigszins onthoofd op de afspraak. De twee belangrijkste Servisch-orthodoxe kerkleiders - metropoliet Amfilohije van Montenegro en bisschop Irenej van Backa - moesten uiteindelijk verstek laten gaan. De delegatie werd uiteindelijk geleid door Vladan Perisic, de decaan van de Orthodoxe Theologische Faculteit van Belgrado.

Op het programma stonden ontmoetingen met verschillende hooggeplaatste Vaticaanse verantwoordelijken en op 9 juni werd te Assisi een uitwisselingsakkoord voor studenten en docenten ondertekend met de Gregoriaanse en Lateraanse universiteiten in Rome. Naar aanleiding van het bezoek heeft de Servisch-orthodoxe patriarch Pavle zich uitgesproken voor een sterkere samenwerking met het Vaticaan. Volgens de Servische patriarch kunnen beide Kerken door die samenwerking christelijke waarden helpen uitdragen in Europa. (KerkNet/CWN)

PATRIARCH BEKRITISEERT AANKOOP CHELSEA

De Russisch-orthodoxe patriarch Aleksej II heeft impliciet kritiek geleverd op de Russische miljardair Abramovitch, omdat hij de Britse voetbalclub Chelsea heeft opgekocht. De patriarch liet bij een bezoek aan een centrum voor cardiologie ontvalen dat de oliemagnaat zijn geld beter niet in het buitenland, maar liefst in Rusland zelf zou investeren "voor ons volk en voor de mensen met hartproblemen opdat ze ten volle nut zouden halen uit een behandeling in het sanatorium hier". De aankoop kostte naar

schatting 200 miljoen euro. De beslissing van de miljardair stuit op veel kritiek in eigen land. (KerkNet/OrthodoxNews)

VERZOENING TUSSEN PATRIARCH EN GRIEKSE SYNODE

De plooiën tussen de Grieks-orthodoxe Kerk en het oecumenische patriarchaat van Constantinopel lijken gladgestreken. Tussen beide ontstond een crisis nadat de Heilige Synode van de Grieks-orthodoxe Kerk, zonder instemming van het oecumenische patriarchaat, drie bisschoppen benoemd had. De Griekse Synode bevestigde recent echter dat ze de wet van 1850, waarin de autocefale status van de orthodoxe Kerk in Griekenland wordt afgekondigd, en de regeling van 1928 met het oecumenische patriarchaat zal respecteren. De spanningen tussen beide Kerken ontstonden als gevolg van de discussie over de vraag wie nu de uiteindelijke zeggenschap heeft over de 36 Noord-Griekse bisdommen die zich tijdens de Balkanoorlog (net voor WO I) wisten los te maken van Turkije en zich voegden bij de reeds bestaande Griekse staat, die het zuiden van Griekenland besloeg. De woordstrijd daarover heeft

nu ruim tien maanden geduurd. (Orthodox News/Kathimerini)

NIEUW PATRIARCHAAT HINDERPAAL OF NIET?

"De oprichting van een patriarchaat voor de Grieks-katholieken in Oekraïne is een middel om de interconfessionele dialoog te versterken en mag niet gezien worden als een hindernis voor die dialoog", zegt groot-aartsbisschop Lubomyr kardinaal Husar, hoofd van de Oekraïense Grieks-katholieke Kerk, naar aanleiding van de uitspraken van de paus dat er geen Grieks-katholiek patriarchaat wordt opgericht als daarover niet eerst wordt overlegd met de andere christelijke Kerken. Kardinaal Husar zegt overigens niet van plan te zijn zich tegen die beslissing van de paus te verzetten. Anderzijds wijst hij erop dat de paus erkende dat de Grieks-katholieken het recht hebben zo'n patriarchaat op te richten. Vooral het Russisch-orthodoxe patriarchaat in Moskou heeft al herhaaldelijk gezegd dat het gekant is tegen de oprichting van een Grieks-katholiek patriarchaat in Oekraïne en gewaarschuwd dat dit een zware hypotheek zou leggen op de oecumenische dialoog.

(KerkNet/LaCroix) POSITIEVE GELUIDEN OVER RELATIE

Kardinaal Ignace Moussa I Daoud heeft zich in een gesprek met Radio Vaticaan (15 juni) positief uitgelaten over de relaties tussen de katholieken en de Bulgaarse orthodoxen. De prefect van de Congregatie voor de Oosterse Kerken bracht in mei een bezoek aan Bulgarije en Turkije. Over de situatie in Turkije zegt de kardinaal dat de interreligieuze dialoog er wel vooruit gaat, maar dat dit slechts heel langzaam gebeurt. (RadVat)

ORTHODOXE ENCYCLOPEDIA

Kardinaal Kasper heeft de gemeenschappelijke wortels van de orthodoxe en de katholieke Kerk geprezen. Dat gebeurde op de voorstelling van de zevende band van de 'Orthodoxe encyclopedie', op 9 juni jl. De kardinaal, die verantwoordelijk is voor de relaties met de andere christelijke kerken, sprak de hoop uit dat dit lexicon katholieken en orthodoxen kan helpen om hun gemeenschappelijke wortels te (her)ontdekken. De encyclopedie is een uitgave van het Russisch-orthodoxe patriarchaat van Moskou. (KerkNet/RadVat)

Katholieke Oosterse Liturgievieringen September-oktober- november 2004

Amsterdam

Ocohofje, Nieuwe Keizersgracht 94

Delft

Oude Delft 18

's-Gravenhage

Raamweg 42, 2596 HN

Eindhoven

Eikenburg, Aalsterweg 289

Haarlem

Janstraat 41

's-Hertogenbosch

Catharinakerk, Kruisbroederhof 4,
tel.: 073-6148508

Maastricht

Kapel Huize St. Gerlach, Pater
Kustersweg 24, Cadier en Keer

Nijmegen (BG)

Dobbelmannweg 1a, tel. 024-3233503

Nijmegen (NBK)

Titus Brandsma-gedachteniskerk (voor-
malige Jozefkerk), Stijn Buijsstraat

Rotterdam

Christus Koningkerk, Statenplein 1,
Rotterdam - Hillegersberg

Tilburg

Klooster MSC, Bredaseweg 204,
tel. 013-4672994

Utrecht (BG)

Kapel Gezondheidscentrum Lombok,
Ingang Jan Pieterszoon Coenstraat 60

De illustraties op de kaft:

*Voorzijde: Conversatie van orthodoxe nonnen
en novicen in het noorden van Moldavië,
Roemenië.*

*Achterzijde: Kluizenaar met het grote
schima, Holenklooster Kiev, Oekraïne.
(Foto's: Frans van den Brand)*

Amsterdam: (Byzantijnse Gemeenschap)

Zondag 12 september, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Bilthoven: (Utrechts Byzantijns Koor)

Zondag 5 september, 10 u.: Goddelijke Liturgie, Parochie
O.L.V. van Altijddurende Bijstand, Gregoriuslaan 6.

Delft: (BG)

Zondag 12 september, 10 u: Goddelijke Liturgie;
Zondag 14 november, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Eindhoven: (BG)

Zondag 5 september, 11 u: Goddelijke Liturgie;
Zondag 3 oktober, 11 u: Goddelijke Liturgie;
Zondag 7 november, 11 u: Goddelijke Liturgie.

Enschede: (BG)

Zondag 28 november, 10 u.: Goddelijke Liturgie, St. Ja-
cobus de Meerdere-kerk, Oude Markt 1 (stadscentrum).

's-Gravenhage: (BG)

Zaterdag 25 september, 19 u: Vesper;
Zondag 26 september, 10 u: Goddelijke Liturgie;
Donderdag 30 september, 20 u.: Vesper van Pokrof-feest;
Vrijdag 1 oktober, 10 u.: Goddelijke Liturgie. Viering
van het feest van Pokrof;
Zaterdag 23 oktober, 19 u: Vesper;
Zondag 24 oktober, 10 u: Goddelijke Liturgie;
Zaterdag 27 november, 19 u: Vesper;
Zondag 28 november, 10 u: Goddelijke Liturgie.
*Zie voor Byzantijnse Gemeenschappen ook hun
Internetsite: www.pokrof.nl*

Haarlem: (BG)

Zaterdag 13 november, 19.30: Vesper en Goddelijke Liturgie.

's-Hertogenbosch: (Johannes van Damascusgemeenschap)

Iedere zondag 10.15 u: Goddelijke Liturgie; soms bij afwe-
zigheid van een priester Metten i.p.v. Goddelijke Liturgie.
Bijzondere vieringen:

Zondag 5 september, Veertiende Zondag na Pinksteren,
10.15 u: Goddelijke Liturgie van Johannes Chrysostomus;
Woensdag 8 september, Geboorte van de Moeder Gods,
19 u.: Goddelijke Liturgie van Johannes Chrysostomus;
Zondag 12 september, Vijftiende Zondag na Pinksteren.
Men viert de Verheffing van het Kostbaar en Levenschen-
kend Kruis, 10.15 u: Goddelijke Liturgie van Johannes
Chrysostomus, gevolgd door de plechtige Kruisverheffing.
*Over bijzondere diensten na half september wordt men
verzoekt contact op te nemen met mevrouw Myrjam
Corsten, tel.: 073-6148508.*

IJsselstein: (UBK)

Zondag 17 oktober, 9.45 u.: Goddelijke Liturgie in
Parochie H. Nicolaas, St. Nicolaasstraat 12.

Kerkdriel: (Tilburgs Byzantijns Koor)

Zondag 12 september, 11 u.: Goddelijke Liturgie, St.
Martinuskerk, Kerkstraat.

Laren: (UBK)

Zondag 31 oktober, 9.30 u.: Goddelijke Liturgie,
Parochie St. Jan, Brink 33, Laren.

Leeuwarden: (UBK)

Zondag 7 november, 11 u.: Parochie Titus Brandsma,
Bonifatiusplein, Leeuwarden.

Maastricht (Cadier en Keer): (BG)

Zondag 19 september, 11.30 u: Goddelijke Liturgie;
Zondag 17 oktober, 11.30 u: Goddelijke Liturgie;
Zondag 21 november, 11.30 u: Goddelijke Liturgie.

De Meern: (UBK)

Zondag 12 september, 10.30 u.: Goddelijke Liturgie,
Parochie O.L.V. ten Hemelopneming, Pastoor
Boelenslaan 9. Deze liturgie, voorgedaan door pater P.
Kohut, is de jaarlijkse UBK-familieviering.

Nijmegen: (BG)

Zaterdag 25 september, 19 u: Goddelijke Liturgie;

Zaterdag 23 oktober, 19 u: Goddelijke Liturgie;

Zaterdag 27 november, 19 u: Goddelijke Liturgie.

Nijmegen: (Nijmeegs Byzantijns Koor)

Zaterdag 11 september, 19 u: Goddelijke Liturgie;
Zaterdag 9 oktober, 19 u: Goddelijke Liturgie;
Zaterdag 13 november, 19 u: Goddelijke Liturgie.

Pijnacker: (BG)

Zondag 10 oktober, 11 u.: Goddelijke Liturgie, Joannes
de Doperkerk, Oostlaan 38. Viering ter gelegenheid van
het emeritaat van vader Gabriël Münninhoff, archi-
mandriet.

Roosendaal: (BG)

Zondag 31 oktober, 10 u.: Eucharistie (in romeinse ritus), met
Byzantijns-Slavische gezangen, O.L. Vrouwe-parochie, Kade 23.

Rotterdam: (BG)

Zondag 5 september, 11.15 u: Goddelijke Liturgie;
Zondag 3 oktober, 11.15 u: Goddelijke Liturgie;
Zondag 7 november, 11.15 u: Goddelijke Liturgie.

Rotterdam: (TBK)

Zondag 24 oktober, 11 u.: Goddelijke Liturgie, H.H. Lau-
rentius en Elisabeth-kathedraal, Mathenesserlaan 307.

Tilburg: (TBK)

Zondag 3 oktober, 10.15 u: Goddelijke Liturgie;
Zondag 28 november, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Liturgie voor de overledenen.

Utrecht: (BG)

Zondag 19 september, 10.30 u: Goddelijke Liturgie;
Zondag 17 oktober, 10.30 u: Goddelijke Liturgie;
Zondag 21 november, 10.30 u: Goddelijke Liturgie.

Westmalle (B): (UBK)

Zondag 28 november, 11 u.: Goddelijke Liturgie,
Parochie St. Paulus.

Colofon

*Pokrof verschijnt vijfmaal per jaar en is een
uitgave van de Katholieke Vereniging voor
Oecumene Athanasius en Willibrord.*

Redactie:

*Dolf Bruinsma, Geert van Dartel (waarnemend
hoofdredacteur), Pieter Kohnen, Leo van Leijzen
(redactiesecretaris), Ton Sip.*

Administratie en redactiesecretariaat:

*Katholieke Vereniging voor Oecumene, Walpoort
10, 5211 DK 's-Hertogenbosch, tel. 073-6136471,
e-mail: secretariaat@oecumene.nl,
internet: <http://www.oecumene.nl>.*

*De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud
van hun bijdragen en geven niet de mening van de
redactie weer. De redactie is verantwoordelijk voor
titels en tussenkopjes alsook voor foto's en hun
onderschriften. Voor mogelijke onjuistheden in
aankondigingen van liturgievieringen en evene-
menten kan de redactie niet aansprakelijk worden
gesteld. De redactie behoudt zich het recht voor
ingezonden reacties in te korten of niet te plaatsen.*

*Opzeggingen dienen vóór 1 december in
's-Hertogenbosch te geschieden, anders wordt
men verondersteld abonnee te blijven.*

*De abonementsprijs is € 14,-, giro 5679145
t.n.v. Tijdschrift Pokrof, 's-Hertogenbosch.
Voor België: 001-3309231-55,
Pokrof t.n.v. Jef Devisser, Ieperstraat 24,
02300 Turnhout, tel. 014-413927.*

Lay-out en druk: Van Stiphout, Helmond.

LITURGISCHE KALENDER 2004

D 14 NAZARIUS en gezellen, martelaren
 V 15 EUTHYMIUS DE JONGERE, monnik
 LUCIANUS, priester te Antiochië
 Z 16 LONGINUS, de honderdman onder het kruis, martelaar

ZO 17 TWINTIGSTE ZONDAG NA PINKSTEREN
HOSEA, profeet
Gal 1:11-19; Lk 8:5-15 **TOON 3**

M 18 LUÇAS, apostel en evangelist
 D 19 JOËL, profeet
 W 20 ARTEMIOUS, grootmartelaar
 D 21 HILARION DE GROTE, monnik
 V 22 ABERCIUS, bisschop; MOEDER GODS van Kazan
 Z 23 JAKOBUS, de Broeder des Heren, apostel

ZO 24 EENENTWINTIGSTE ZONDAG NA PINKSTEREN
ARETHAS, en gezellen, martelaren
Gal 2:16-20; Lk 16:19-31 (Grieks: Lk 8:27-39)
TOON 4

M 25 MARCIANUS en MARTYRIUS, martelaren
 D 26 DEMETRIUS van Thessaloniki, grootmartelaar
 W 27 NESTOR, martelaar te Thessaloniki
 D 28 TERENCEUS en NEONELLA, martelaren
 V 29 ANASTASIA, maagd te Rome
 Z 30 ZENOBIUS en zijn zuster ZENOBIJA, martelaren

ZO 31 TWEËNTWINTIGSTE ZONDAG NA PINKSTEREN,
STACHYS, AMPLIAS, en gezellen, martelaren
Gal 6:11-18; Lk 8:27-39 (Grieks: Lk 16:19-31) **TOON 5**

NOVEMBER nieuwe stijl

M 1 COSMAS en DAMIANUS, onbaatzuchtige artsen, martelaren
 D 2 ACYNDINUS en gezellen, martelaren
 W 3 ACEPSIMAS, bisschop en martelaar
 D 4 JOANNICIUS DE GROTE, kluisenaar
 V 5 GALACTEON en EPISTEMA, martelaren
 Z 6 PAULUS, aartsbisschop van Constantinopel

ZO 7 DRIEËNTWINTIGSTE ZONDAG NA PINKSTEREN
33 Martelaren van Melitene
WILLIBORDUS, eerste bisschop van Utrecht
Ef 2:4-10; Luk 8: 41-56 **TOON 6**

M 8 Synaxis van MICHAËL en alle heilige engelen
 D 9 ONESIPHORUS en PORPHYRIUS, martelaren
 W 10 ORESTUS, OLYMPAS, apostelen uit de Zeventig
 D 11 MENAS, VICTOR en VINCENTIUS, martelaren
 V 12 JOHANNES DE BARMHARTIGE, patriarch van Alexandrië
 Z 13 JOHANNES CHRYSOSTOMUS, aartsbisschop van Constantinopel

ZO 14 VIERENTWINTIGSTE ZONDAG NA PINKSTEREN
FILIPPUS, apostel
Ef 2:14-22; Lk 10:25-37 **TOON 7**

M 15 GURIAS, SAMONAS en HABIB, martelaren
 Begin van de Kerstvasten (Pylypvka)
 D 16 MATTEËUS, bisschop en evangelist
 W 17 GREGORIUS, bisschop en wonderdoener
 D 18 PLATO en ROMANUS, martelaren
 V 19 OBADJA, profeet
 Z 20 Voorfeest van Maria's Intrede in de Tempel

ZO 21 VIJFENTWINTIGSTE ZONDAG NA PINKSTEREN
INTREDE VAN DE MOEDER GODS IN DE TEMPEL
Hebr 9:1-7; Lk 10:38-42, 11:27-28 (feest)
Ef 4:1-6; Lk 12:16-21 **TOON 8**

M 22 Nafeest; FILEMON, apostel uit de Zeventig
 D 23 Nafeest; AMPHILOCHIUS, bisschop van Ikonium
 W 24 Nafeest; CLEMENS, paus en martelaar
 D 25 Teruggave van het feest van de Intrede in de Tempel
 CATHARINA, grootmartelares te Alexandrië
 ALYPIUS, monnik
 Z 27 JACOBUS, grootmartelaar van Perzië

ZO 28 ZESENTWINTIGSTE ZONDAG NA PINKSTEREN
STEPHANUS DE JONGERE, monnik en martelaar
Ef 5:9-19; Lk 13:10-17 (Grieks 18:18-27)
TOON 1

M 29 PARAMON en gezellen, martelaren
 D 30 ANDREAS, eerstgeroepene onder de apostelen

D 1 BESCHERMING VAN DE MOEDER GODS - POKROF
 Hebr 9:1-7; Lk 10:38-43, 11:27-28
 2 CYPRIANUS, bisschop en martelaar
 3 DIONYSIUS de Areopagiet, bisschop en martelaar

ZO 4 TWINTIGSTE ZONDAG NA PINKSTEREN
HIËROTHEËUS, bisschop van Athene, martelaar
Gal 1:11-19; Lk 7:11-16 **TOON 3**

M 5 CHARITINA, martelares
 6 THOMAS, apostel
 7 SERGIUS, en BACCHUS, martelaren
 8 PELAGIA, boetlinge
 9 JACOBUS, de zoon van Alfeüs, apostel
 10 EULAMPIUS en zijn zuster EULAMPJA, martelaren

ZO 11 EENENTWINTIGSTE ZONDAG NA PINKSTEREN
VADERS VAN HET ZEVENDE OECUMENISCHE CONCILIE
PHILIPPUS, apostel, een van de zeven diakens
Hebr 13:7-16; Jo 17:1-13 (Vaders)
Gal 2:16-20; Lk 8:5-15 **TOON 4**

M 12 PROBUS, TARACHUS en ANDRONICUS, martelaren
 13 CARPUS, bisschop en gezellen, martelaren
 14 NAZARIUS en gezellen, martelaren
 15 EUTHYMIUS DE JONGERE, monnik
 16 LONGINUS, de honderdman onder het kruis, martelaar
 17 HOSEA, profeet

ZO 18 TWEËNTWINTIGSTE ZONDAG NA PINKSTEREN
LUCAS, apostel en evangelist
Gal 6:11-18; Lk 16:19-31 **TOON 5**

OKTOBER/NOVEMBER oude stijl

M 19 JOËL, profeet; JOHANNES van Kronstadt, wonderdoener
 20 ARTEMIOUS, grootmartelaar
 21 HILARION DE GROTE, monnik
 22 MOEDER GODS van Kazan
 23 JACOBUS, de Broeder des Heren, apostel
 24 ARETHAS en gezellen, martelaren

ZO 25 DRIEËNTWINTIGSTE ZONDAG NA PINKSTEREN
MARCIANUS en MARTYRIUS, martelaren
Ef 2:4-10; Lk 8:26-39 **TOON 6**

M 26 DEMETRIUS van Thessaloniki, grootmartelaar
 27 NESTOR, martelaar te Thessaloniki
 28 PARASKEVI, martelares
 ontslaping van JOB van het Potsjajev-klooster
 29 ANASTASIA, maagd en martelares te Rome
 30 ZENOBIUS en zijn zuster ZENOBIJA, martelaren
 31 STACHYS en gezellen, apostelen uit de Zeventig

ZO 1 VIERENTWINTIGSTE ZONDAG NA PINKSTEREN
COSMAS en DAMIANUS, onbaatzuchtige artsen, martelaren
Ef 2:14-22; Lk 8:41-56 **TOON 7**

M 2 ACYNDINUS en gezellen, martelaren
 3 ACEPSIMAS, bisschop en martelaar
 4 JOANNICIUS DE GROTE, kluisenaar
 5 GALACTEON, martelaar
 6 PAULUS, aartsbisschop van Constantinopel
 7 De 33 martelaren van Melitene

ZO 8 VIJFENTWINTIGSTE ZONDAG NA PINKSTEREN
Synaxis van MICHAËL en alle hemelse machten
Ef 4:1-6; Lk 10:25-37 **TOON 8**

M 9 ONESIPHORUS en PORPHYRIUS, martelaren
 10 ORESTUS, OLYMPAS, apostelen uit de Zeventig
 11 MENAS, VICTOR en VINCENTIUS, martelaren
 12 JOHANNES DE BARMHARTIGE, patriarch van Alexandrië
 13 JOHANNES CHRYSOSTOMUS, aartsbisschop van Constantinopel
 14 FILIPPUS, apostel

ZO 15 ZESENTWINTIGSTE ZONDAG NA PINKSTEREN
GURIAS, SAMONAS en HABIB, martelaren
Ef 5:9-19; Lk 12:16-21
Begin van de Kerstvasten (Pylypvka) **TOON 1**

M 16 MATTEËUS, apostel en evangelist
 17 GREGORIUS, bisschop en wonderdoener

POKROF

Is een uitgave van:
katholieke vereniging voor
sacramente
athanasius en wilibrord

